

Makale Künyesi (Araştırma): Eken, C. (2021). Atatürk dönemi Türk romanında boşanma hadiseleri temelinde aile hukuku ve kadın. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 6(2), 615-648.

<https://doi.org/10.32321/cutad.825495>

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BOŞANMA HADİSELERİ TEMELİNDE AİLE HUKUKU VE KADIN¹

Cengiz EKEN²

ÖZET

Atatürk dönemi Türk romanı, boşanma hadiseleri temelinde kadının aile hukukundaki yeri açısından incelendiği zaman 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu öncesi hukuki kaidelerinin kadınları dezavantajlı bir konuma getirdiği anlayışının hâkim olduğu görülecektir. Kimi yazarların söz konusu kanaati vurgulamak için kurumsallaşmaya çalışan genç Cumhuriyet'in eskiyi yerme politikasını görev telakki ederek zaman zaman abartılı örnekler verdiği de muhakkaktır. Yine de bu durumun Osmanlı aile hukukunun kadını erkek karşısında savunmasız bıraktığı düşüncesinin temellendirilmesini zaafa uğrattığı söylenemez.

Türk Medeni Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemi vaka zamanı olarak alan yazarlar ise genel itibarıyla yeni aile hukukuyla kadınların hem eşit yurttaşlık kazandığı hem de evlilikte hak ve güvence sahibi olmaya başladıkları vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Atatürk dönemi, roman, aile hukuku, kadın, boşanma davaları.

FAMILY LAW AND WOMEN ON THE BASIS OF DIVORCE EVENTS IN THE TURKISH NOVEL OF THE ATATÜRK PERIOD

ABSTRACT

When the Turkish novel of the Atatürk period is examined in terms of the place of women in family law on the basis of divorce events, it will be seen that the understanding the legal rules before the

¹ Bu makale, Cengiz Eken'in Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı "Atatürk Dönemi Türk Romanında Adli Süreçler ve Mahkemelerin İşleyişi" adlı doktora tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

² Millî Eğitim Bakanlığı, Dr. ekencengiz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5039-7622>

Turkish Civil Code, which came into force in 1926, put women in a disadvantageous position. It is also clear that some writers take exaggerated examples from time to time, considering the policy of defamation of the previous as a duty of the Young Republic, which is trying to institutionalize in order to emphasize this opinion. However, it cannot be said that this situation undermines the justification of the idea that Ottoman family law left women vulnerable to men.

The authors, who took the period when the Turkish Civil Code was in force as a case time, emphasized that, in general, with the new family law, women both gained equal citizenship and started to have rights and security in marriage.

Keywords: Atatürk period, novel, family law, women, divorce cases.

GİRİŞ

Bugün birçok ülkede yasal anlamda cinsiyet eşitliği esas alınsa da sosyal yaşamda kadınlar hâlâ geleneksel anlayışın getirdiği dezavantajlardan kurtulamamışlardır (Aydın Yılmaz, 2015, s. 110). Bu nedenle kadınların sosyal yaşamda eşit yurttaş olma çabası günümüzde de devam etmektedir. Geçmişe dönüp bakıldığında zaman söz konusu çaba neticesi kat edilen mesafe daha net görülecektir. Bugün kadınlar, en azından eğitim, hukuk, iş hayatı gibi sosyal kurumların kanun, yönetmelik, tüzük gibi kaidelerinde eşit yurttaşlık hakları kazanmışlardır. Ancak ataerkil bir bilinçle oluşan kolektif şüura sahip bir toplumda kadınların haklarını özgürce kullanabilmeleri her zaman olanaklı olmamıştır. Özellikle aile hukuku özelinde tarihin muayyen dönemlerine bakılacak olursa mantıksal temelleri olan kaidelerin dahi erkeklerin keyfiligi nedeniyle kadınları ikincil varlık haline getirdiği ve bu durumun da trajik sonuçlar doğurduğu görülecektir.

Bu çalışmada Türk kadınının Osmanlı ve Atatürk dönemleri aile hukukundaki yeri boşanma hadiseleri temelinde ele alınmıştır. İlgili dönemlere ait sosyolojik veri olarak da “Atatürk dönemi Türk romanı” incelenmiştir. Bir milletin, tarihin belli bir dönemindeki yaşamını anlamak için şüphesiz öncelikle tarihî vesikalara, antropolojik ve arkeolojik bulgulara bakmak gerekir. Ne var ki karmaşık bir yapıya sahip olan insanı anlamak için bunlar önemlidir fakat yeterli değildir. Tam bu durumda insanın yaşamının, hayata bakışının ürünleri olan sanat eserleri önemli bir kaynak olarak ortaya çıkar. Şüphesiz sosyolojik veri olarak en kullanışlı olanları genelde edebî ürünler, özelde hayatı yansıtmak iddiasında olan romanlardır. “Romanlar, toplumsal kurum, toplumsal değişim, sosyal hareketlilik, sosyal sınıf, gruplar ve fertler gibi önemli sosyolojik alanlar hakkında geçerli bilgiler almak üzere başvurabileceğimiz yaşayan kaynak eserlerdir.” (Merrill, 2018, s. 139). Bu bilinçle, incelenen dönem romanlarından

hareketle Osmanlı ve Atatürk dönemleri nikâh ve boşanma algısı, kanun eleştirisi ve boşanma hadiseleri / davaları incelenerek bir dönemin aile hukuku alanındaki tecrübi yaşantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Dönemi Kadın Hakları Temelinde Nikâh ve Boşanma Algısı

Ekseri şeri kaidelere göre şekillenen Osmanlı hukuk sistemi Tanzimat'ın ilanından sonra yavaş yavaş Batı referans alınarak kanuni düzenlemeler yoluyla revize edilse de söz konusu düzenlemeler aile hukukunu kapsamamıştır. Yani Osmanlı Devleti, 1917 yılında yürürlüğe giren Hukuk-i Âli Karamamesi'ne kadar aile hukuku alanında kanunlaştırma yoluna gitmemiştir. İslam'ın farklı mezheplerinden istifade edilerek hazırlanan Hukuk-i Âli Karamamesi de kadınlar lehine birtakım düzenlemeler ihtiva etmesine rağmen uygulandığı zaman diliminin sınırlılığı nedeniyle toplum içerisinde yankı bulamamıştır. Ayrıca söz konusu karamame de kadınları devrin aydınlarının görmek istediği mertebeye getirememiştir. Bu nedenle Osmanlı hukuku, Batıcı, Türkçü ve bazı İslamcı aydınlar tarafından kadınları ikincil bir varlık haline getirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Osmanlı hukuku özellikle evlenme, boşanma ve miras gibi hususlarda erkekleri daha avantajlı hâle getirdiği gerekçesiyle Abdullah Cevdet, Tevfik Fikret, Selahaddin Asım gibi Batıcılar tarafından cinsiyetçi olarak vasıflandırılmıştır (Kurnaz, 1991, s. 66-67; Polat ve Derer, 2016, s. 189-190). Fatma Aliye gibi İslami duyarlılığa sahip kadınlar ise örf ve âdetlerin etkisiyle ana kaynakla bağlantısının gevşediğini iddia ettikleri Osmanlı hukukunu kadınlara hak ettikleri saygınlığı veremediği gerekçesiyle eleştirmiştir (Demir, 2013, s. 1061).

İslamcı olarak tavsif edilen bazı aydınlar ise II. Meşrutiyet döneminin sağladığı özgürlük ortamı neticesi tartışılır hale getirilen aile hukuku hükümlerini müdafaa etmek zorunda kalmanın şaşkınlığı ile Batıcıları, Fatma Aliye gibi İslami duyarlılığı olan şahısları ve kadının toplumsal hayatta etkin bir şekilde var olmasını gerektirdiğine inanan Türkçüleri eleştirerek mevcut şeri kaidelerin erkeklere birden çok kadınla evlenme hakkı vermesi, boşanma hakkının erkeğe ait olması gibi meseleleri mantıksal temellere oturtmaya çalışmışlardır. II. Meşrutiyet döneminin önemli İslamcı aydınlarından Musa Kazım Bey'in değerlendirmesi söz konusu müdafaaları örneklemesi bakımından dikkate değerlidir.

Gebelik ve hayiz gibi koşullar erkeğe birden çok kadınla evlenme hakkı vermiştir. Evlenme nasıl tabii içgüdülerin gereği ise, çeşitlilik ve birden fazlalık da tabiatın sağladığı bir içgüdüdür. Ancak şeriat birden çok kadınla evlenmeyi emretmez. Sadece, karılar arasında

çeşitliği sağlamak koşuluyla caiz görür. Bu bakımdan bunun özgürlükle uzlaşamaz bir yanı yoktur. Boşanmada da erkeğin üstün durumda olması aynı nedenlerle gereklidir. Kadınlara boşanma hakkı verildiği takdirde onlar duygularına çabuk kapılan kişiler olduğundan hiç yoktan boşanmaya kalkacaklar, böylece aile hayatı diye bir şey kalmayacaktır (Berkes, 2015, s. 448).

Türkçülük düşüncesinin mimarlarından Ziya Gökalp ise evlenme, boşanma, miras gibi hususlarda İran ve Yunan etkisiyle şekillenen kaideler neticesi Türk kadınının toplum içindeki saygın mevkisini kaybettiğini savunarak bu konuda Türkçülerin eşitlikçi bir yaklaşım sergilediklerini belirtmiştir. “*Hukuki Türkçülüğün(...) gayesi de, bir çağdaş aile vücuda getirmektir. Çağdaş devletteki eşitlik prensibi, erkekle kadının evlenmede, boşanmada, mirasta, mesleki ve siyasi haklarda eşit olmasını gerektirir.*” (Ziya Gökalp, 1999, s. 175).

Söz konusu tartışmalar hayatı yansıtma iddiasında olan tahkiyeli eserlere de sirayet etmiştir. Osmanlı dönemini konu edinen Atatürk dönemi romanında nikâh ve boşanma meselesi çeşitli cephelerden ele alınmış, yeni rejime intibak sağlayan Batıcıların ve Türkçülerin görüşlerine benzer değerlendirmeler yapılmıştır. Medeni haklarla ilgili mevcut eleştirileri değerlendirmeye dahi almadan reddeden İslamcılara ve onların mevcut hâliyle kalmasında ısrar ettikleri nikâh, boşanma gibi hususlardaki uygulamalara ciddi eleştiriler getirilmiştir. Kimi zaman da cahil, karikatürize tiplerin şeri kaidelere yaklaşımı vasıtasıyla Osmanlı döneminin söz konusu hususlardaki uygulamaları ailelerin yıkımına sebep olarak gösterilmiştir. Eleştirilen meselelerin başında şüphesiz evlenme ve boşanma gibi medeni hakları düzenleyen kaideler gelmektedir. Bu durumu Selahaddin Enis ve Etem İzzet Benice cahil din adamlarının nikâh algıları vasıtasıyla yansıtmıştır.

Selahaddin Enis’in II. Abdülhamit’in son dönemiyile II. Meşrutiyet’in ilk yıllarını realist bakış açısıyla yansıtan *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında imamın mesnetsiz nikâh algısı ele alınmıştır. Babası ölünce annesiyle beraber kasabaya gelerek Müddeiumumî Tayfur Bey’in evine sığınan Mahmut, II. Meşrutiyet döneminde azledilen Tayfur Bey’e daha fazla yük olmamak için İstanbul’a gitmek amacıyla kasabadan ayrılır. Yol üzerindeki bir köyde nahiye müdürünün köycülük anlayışı çerçevesinde ıslah amaçlı damızlık hayvan getirmesine ve imamın köy halkının nikâhları düşeceği gerekçesiyle bu uygulamaya itiraz edişine şahit olur.

Köylünün adem-i memnuniyetine tercüman olmak üzere imam efendi müdüre doğru ilerledi dik bir ifade ile dedi ki: dediğin bu iş olmaz burada herkesin ırzı namusu var her evde kız avrat var. Sonra kocalar avratlarından boş düşer (Atabeyoğlu, 2016, s. 182).

Etem İzzet Benice'nin 11 Haziran 1933 tarihli ve 2305 sayılı Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlama Kanunu kapsamında telif edilen *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde İslam hukukunca erkeğe birden çok kadınla evlenme hakkı tanınması cahil bir imamın şeri kaidelerle örtüşmeyen nikâh algısı üzerinden yansıtılmıştır. Bingöl'ün İkipınar köyünde kocası sekizinci eşi olan Ayşe Hanım, üzüntüsünü ve din temelli sitemini paylaştığı köyün imamından bir erkeğin yedi kadınla evlenmesinin farz, on iki tane eş almasının da sevap olduğu yanıtını alır.

—Ne oldu sana gene böyle Ayşe Hatun?

Ayşe Hatun carını biraz daha gözlerinin önüne itti, yanık, ağlar bir sesle cevap verdi:

—Ne olsun imam efendi. Musa sekizinci karıyı da aldı. (...)

—Allah'ın emri.

—Allah'ın emri amma kulun da bir yüreği var. Allah ona da bir gönül vermiş, bana da...

—A.. Anış bu da ne demek?.. hiç eksik etekle erkek bir olur mu?...Neüzübillah kâfir olursun!(...)

—Sakın ha.. sakın ha.. tövbe de. Yediye kadar farz, on ikiye kadarı sevaptır. Bir erkeğin karısını besliyecek geliri olduktan sonra on tane, on iki tane ayalı olmuş ne çıkar? sevabı var, künahı yok (Benice, 1933, s. 21-22).

Peyami Safa, Sadri Ertem ve Aka Gündüz ise Osmanlı hukukunun evlenme ve boşanma hususlarında erkeğe sağladığı avantajların keyfi olarak kullanılmasına, zaman zaman da tehdit unsuru haline getirilmesine dikkat çekmektedirler. Peyami Safa'nın Millî Mücadele yılları İstanbul'unu dejenere tipler üzerinden yansıtan *Sözde Kızlar* (1923) adlı romanında boşanma hususunda Osmanlı hukuk sisteminin erkeklerin istismarına açık olması eleştirilmiştir. “*Toplumun batının yüzeysel değerleri ile dejenere olmuş kesiminin nasıl bir hayat sürdüğünü ve evlilik kurumuna nasıl baktığını görme niyetiyle yaratılmış*” (Büyükkavas Kuran, 2018, s. 69-70) bir şahıs olarak verilen Siyret'in iğfal meselesinden dolayı mahkemeye düşmektense evlenmeyi efdal görmesi üzerinden nikâh algısı verilmiştir. Nafi Bey konağının daimi konuklarından Naciye Hanım'ın kızı Güzide, yine aynı konağın bir diğer misafiri olan Siyret tarafından iğfal edilir. Hadise ortaya çıkınca Naciye Hanım'ın meseleyi yargıya taşınması ihtimalinden çekinen Siyret, Osmanlı hukukunun erkeğe tanıdığı boşanma hakkından istifade edebileceği bilinciyle tereddütsüz evlenmeyi kabul eder.

Güzide'yi boşamak için iki yüz lira kâfi. Bizde bu talâk kanunu olduktan sonra, izdivaçtan hangi erkek korkar? Zaten bu neticeyi tahmin ediyordum. Naciye Hanım gürlütüden hoşlanan bir mahlûktur.

Reddetseydim işi mahkemelere sürüklerdi. Bunu sana da bir iki kere söylemiştim (Safa, 2017, s. 109).

Sadri Ertem'in II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini, "*Tanzimat'tan sonra oluşturulmak istenmiş sahte aristokrasinin*" (İleri, 2015, s. 232-233) yaşamı ekseninde yansıtan *Düşkünler* (1935) adlı romanında "*süt gibi sakallı seksenlik bir pinpon*" (Ertem, 1935, s. 15) olarak tavsif edilen ve sık sık eşlerini boşaması, nikâh tazelenmesi ile tanınan Ferhat Paşa'nın konağında, daha ekonomik bulunduğu için "*her ay dört beyaz mecidiye alan nikâhçı imam*" (Ertem, 1935, 18) ile söz konusu boşanmaların sayısının üçü geçmesi hâlinde İslam hukuku uyarınca hüлле³ yapılması zorunluluğu olduğu için kör dilenci çalışmaktadır. "*Kör dilenci konakta Ferhat paşadan sonra resmî ikinci damattır. Talaklar üçü aşınca imam efendinin işi biter hüलlecinininki başlar(...) o da maaşlıdır.*" (Ertem, 1935, s. 18). Sadri Ertem, ironik bir üslupla, şeri kaidelere dayanan Osmanlı hukukunun, devletin üst kademelerine gelmiş, sıradan insana göre daha bilinçli daha tutarlı olması beklenen şahıslarca istismar edilmesini eleştirmiştir.

Fehat paşa küçükten beri pek asabidir. Evlendiği gece, evlendiği kadına ilk söz olarak şunu söyledi:

— Hanım nikâhımız yüz liradır. Al şu doksan dokuz lira doksan dokuz kuruşu... (...)

— Talak olursa borçlu kalmayayım. (...) Ferhat paşa söz gelimi yolda birine kızdı mı hiddetini konağında alırdı. O gün hoşuna gitmeyen kadınlardan birini çağırır:

— Hanım al şu kuruşu da, bohçanı topla der miydi?.. Derdi amma, ertesi gün cayardı, bu sefer de başlardı 'ah'a, 'of'a.. Ben bu kadın olmazsa edemem yaşayamam, illakî karımı isterim diye tutturdu. Tabii hanıma haber gönderilir nikâh tazelenirdi (Ertem, 1935, s. 17-18).

Aka Gündüz ise kayıtsız şartsız boşanma hakkına sahip olan erkeğin bu durumu tehdit unsuru hâline getirmesine dikkat çekmiştir.

³ Mahiyeti ne olursa olsun İslam hukuku erkeğe karşını boşayabilmesi için üç talak hakkı vermiştir. Erkek bunları farklı zamanlarda kullanabileceği gibi üç talak hakkının da kullanılarak boşanma gerçekleşebilir. İslam hukuku boşanma hususundaki keyfilikğin önüne geçmek ve bu suretle kadını korumak amacıyla üç talak hakkını da kullanarak eşini boşayan erkeği eski eşiyile tekrar evlenmesini yasaklamıştır. Ancak kadın sahil bir evlilik geçirirse kocanın eski eşle evlenmesine müsaade edilmiştir. Zaman zaman erkekler üç talakla boşadıkları eşleriyle tekrar evlenebilmek için kadının anlaşmalı bir evlilik geçirmesini temin etmişler böylece onunla tekrar evlenme imkânına kavuşmuşlardır. Bu amaçla yapılan anlaşmalı nikâh da kültürümüzde 'hülle' olarak adlandırılmıştır. Üç talakla boşanma ve tekrar evlenebilme koşulları hakkında bilgi için Bkz. M. Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik, İstanbul, 2018, s 113-114.

I. Dünya Savaşı yılları Anadolu'sunu yansıtan *Aysel* (1932) adlı romanında kaymakamın desteğiyle dokuz köyden sorumlu salgın kâtibî olan Ali, Yuvaköy'ün zengin ve nüfuzlu adamlarından Hacı Nazif'in kızıyla evlenmek ister. Hacı Nazif kızını vermek istemediği Ali'yi pasifize etmek için karısını dövdüğü ve bu nedenle eşinin düşük yaptığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmayı tasarlar. Aile fertlerini bu yalana ortak olmaya zorlar. Karısı böyle bir günahın parçası olmak istemeyince de onu “*üç katlı boşa(makla)*”⁴ (Aka Gündüz, Tarihsiz, s.130) tehdit eder.

Devrin kadın yazarlarından Şükufe Nihal ise sosyal yapının kabullerinden dolayı kadınların Osmanlı hukuk sisteminin kendilerine sağladığı imkânlardan tam olarak yararlanamadıklarını düşündüğünden olsa gerek daha makul gördüğü pek fazla uygulama olanağı bulamayan ‘tefviz-i talak’ olarak adlandırılan nikâh akdi sırasında kadına da boşanma hakkı verilen anlaşmalı evlilik durumuna dikkat çekmiştir. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet dönemine uzanan *Çöl Güneşi* (1933) adlı romanında Zehra, Selim adlı bir gençle nikâhlanır. Söz konusu nikâh öncesinde Osmanlı hukuk sistemine de uygun bir şekilde Selim’le karı koca eşitliğine dayanan bir akit yaparlar. Söz konusu akdin devri için en ilginç tarafı talak hakkının kadına da verilmesidir. “*İkimizden biri herhangi bir sebeple bu izdivacı bozmak isterse öteki taraf kabul edecek.*” (Başar, 1933, s. 83). Osmanlı aile hukukunda tek taraflı boşama yetkisi erkeğe ait olduğu hâlde nikâh esnasında ya da sonrasında koca karsısına da boşanma hakkı verebilir. Bu tür talaka ‘tefviz-i talak’ denmektedir (Aydın, 2018, s. 114). Zehra’nın evlilik mukavelesinin boşanmaya dair kısmı da bu hüküm içerisinde değerlendirilmelidir.

Osmanlı Dönemi Kanun Eleştirisi

Osmanlı hukuk sisteminde talak hakkının koşulsuz olarak erkeğe verilmesi dönem romanlarında en çok eleştirilen husus olmuştur. Söz konusu eleştirileri en açık şekilde ele alan yazarlardan biri olan Selahaddin Enis, II. Meşrutiyet döneminden Millî Mücadele yıllarına kadar uzanan *Endam Aynası* (1928) adlı romanında feminist söylemleriyle dikkat çeken ve aynı zamanda kocasından korkan, onun sürekli “*ahmak karı, hayvan karı*” (Atabeyoğlu 2017a: 123) gibi söylemlerine maruz kalan ve bu yönüyle karikatürize bir tip olan Semiha Hanım’ın cinsiyetçi olarak algıladığı Osmanlı hukukuna yönelik eleştirilerine yer vermiştir.

⁴ Üç talakla boşamak anlamında kullanılmıştır.

Semiha Hanım kuvvetli bir hukuk-ı nisvan taraftarı idi. Kadınlara ait bir cemiyetin katib-i umumiliğini ifa etmekte ve kadınlarında erkekler kadar haiz-i hukuk olmasını iddia eylemekte idi (...) Erkeğin edna bir hakk-i talaka malik olmasını havsısalı kabul edemiyordu (Atabeyoğlu, 2017a, s. 122).

Semiha Hanım her ne kadar karikatürize bir tip olarak verilse de devrin en azından belirli bir kültüre sahip kadınlarının tercümanı olması bakımından dikkate değerdir. Hatta Semiha Hanım bu yönüyle İslami duyarlılığı olan Fatma Aliye Hanım gibi kadın hakları savunucularının mevcut din anlayışının kadınları dezavantajlı hale getirdiği anlayışına da yaklaşmaktadır. Çünkü İslami duyarlılığı olan kadınlar “İslamiyet vaktiyle kadını il’â eyleyeceği mevakiî âliyyeye isal eylemiştir. İslamiyet’in kadınlara bahş eylemiş olduğu hukuk onları mes’ud etmeye kâfidir.” (Demir, 2013, s. 1061) şeklindeki fikirleriyle mevcut hukuk anlayışının problemliliğine dikkat çekmektedirler (Demir, 2013, s. 1061).

Burhan Cahit ise Osmanlı hukuk sisteminin erkeğe çok eşlilik hakkı vermesinin Türk ananesine uygun olmadığına dikkat çekmiş ve bu nedenle toplumda çok eşliliğin itibar görmediğini belirtmiştir. *Dükkülerin Romanı* (1934) adlı eserde Avrupalıların Türk erkeklerinin çok eşli olduğu yönündeki kanaatleri üzerinden erkeklerin birden fazla evlenme hakkına sahip olmalarına rağmen böyle evliliklerin tercih edilmediği vurgulanmıştır. “Bazı kanunlar o kadar bayatlamıştır ki hükümleri kendi kendine sükut etmiştir. Hiçbir Türk genci birden fazla kadına hayatını bağlamayı hatırından geçirmez.” (Morkaya, 1934b, s. 72).

Atatürk Dönemi Kanun Eleştirisi

Devrin aydınları tarafından ekseriyetle erkeği imtiyazlı bir mevkiye getirdiği gerekçesiyle eleştirilen Osmanlı aile hukukunun 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu⁵ ile yerini laik, eşitlikçi bir anlayışa bırakması Atatürk dönemi Türk

⁵ “Bakanlar Kurulu tarafından üzerinde görüşmeler yapılan Medeni Kanun tasarısı, 20 Aralık 1925’te yapılan toplantıda kabul edilerek Başbakanlığın 6/6336 sayılı tezeresi ile Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderildi. Bir milletvekili her bir maddenin ayrı ayrı görüşülmesini teklif etti ise de Adalet Bakanlığının, hazırlanmış olan kanun tasarısının bütünlük arz ettiği ve ivediliği ile alakalı gerekçesinden dolayı reddedilerek, 17 Şubat 1926’da topluca görüşülüp onaylandı 937 maddeden oluşan, 743 sayılı Türk Medeni Kanunu 4 Nisan tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak, 4 Ekim 1926’da yürürlüğe girdi. Netice itibarıyla İMK, Türkçeye tercüme edildikten sonra çok küçük değişikliklerle TBMM’ye gönderildi ve maddeler bir bütün olarak görüşülüp kısa zamanda yasalaştı” (Taş, 2018, s. 665).

romanında da yankı bulmuştur. Kadın ve erkeği her yönden eşit varlıklar olarak tanımlayan söz konusu kanun, Hüseyin Rahmi'nin *Kokotlar Mektebi* (1929), *Utanmaz Adam* (1934) ve Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanlarında karikatürize tipler olarak sunulan erkek karakterler tarafından çok eşliliğe müsaade etmediği için eleştirilmiş, Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında ise boşanmanın katı kaidelere bağlanması nedeniyle erkeklerin evlenmeye yanaşmadıkları eş yerine metresi tercih ettikleri vurgulanmıştır.

Hüseyin Rahmi romanlarında genellikle olumsuz karakterlerin itirazları vasıtasıyla yeni kanunla çok eşliliğin kaldırılmasını işlemiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarını, kadın-erkek ilişkisinde aldatmanın kaçınılmaz olduğu düşüncesini ironik bir üslupla yansıtan *Kokotlar Mektebi* (1929) adlı romanında para karşısında “[s]en böyle ellişer ellişer çıkar isen bende takat kalır hiç? Tefeci, donunu çöz deyi emret. Ananı getir deyi bir işmarda bulun. Hepsi olur. Hepsi...” (Gürpınar, 1982, s. 233) diyecek kadar ahlaki yozlaşma içinde olan Aram Tefeciyan gibi olumsuz bir karakter vasıtasıyla medeni kanunun çok eşliliği yasaklaması ele alınmıştır. Tefeciyan, kadınların erkeğe nazaran erken yaşta çöktüğünü ve medeni kanunun çok eşliliği yasaklaması nedeniyle erkeklerin zor durumda kaldığını belirtir.

Evde karı ahırda beygir beslemek ikisi de masraflı şeylerdir. Bu zamanda her yiğidin harcı değildir. (...) sen dinç kaldın o pörsüdü gitti. Şimdiecek ne yapacaksın? Bu, inek değil kim, südünü içip buzağlarını bir yana ayırarak ihtiyarladığında hanımı kasaba gönderelim. Bu bapta kanunname ne deoor? Bir erkek bir karı ilen iktifa olunacaktır (Gürpınar, 1982, s. 232).

Yine Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında karısı tarafından aldatılarak boşanmak zorunda kalan ve olumsuz bir tip olarak sunulan Ömer Efendi, Türk Medeni Kanunu'nu çok eşliliğe izin vermediği için eleştirir. “Teşekkür ederim, lâkin benim gönlüm kadın için arsızdır. Bir tane ile yetinemiyorum. Şimdilik kanun dört taneye izin vereydi... (kaba kaba gülerek) işte medeniyetin bize uymayan tarafları...” (Gürpınar, 1969, s. 269).

Burhan Cahit Morkaya'nın Milli Mücadele'den Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında da hâlihazırda üç eşi olan Acıbadem köyünden İmam Hafız Aptürrahman Efendi, orman muhafaza memuru olan Tosun Çavuş'la sohbetinde Türk Medeni Kanunu nedeniyle şeri kaidelerin kendisine tanıdığı dört kadınla evlenme hakkının elinden alınmasına üzülür. “Dördüncü kadını almadan medeni nikâh çıktığı için gözü dışarda kalan imam Hafız (Aptürrahman) efendi üçüncü karısının hastalığından şikayet”

(Morkaya, 1932, s. 280) ederken söz konusu kanun çıkmadan önce “akıllılık edip üç kart” (Morkaya, 1932, s. 280) aldığına da sevinir.

Memduh Şevket Esendal ise Türk Medeni Kanunu’yla birlikte boşanmanın katı kaidelere bağlanması nedeniyle erkeklerin evlenmek yerine metres tutma yoluna gittiklerine dikkat çekmektedir. Esendal’ın “toplumun büyük bir bölümünü temsil etme niteliğinde sahip fert ve ailedeki bozulan, yozlaşan kıymet hükümleri ile güzel ve sağlam kıymet hükümlerinin” (Çetişli, 1989, s. 298) iç içe verilmesinden kaynaklanan dinamizm ile kurgulanan *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında Ayaşlı İbrahim Efendi’nin apartmanında hizmetçi olarak çalışan ve evlilik dışı ilişkisinden hamile kalmasına rağmen romandaki Turan, İffet gibi kadınlardan daha ahlaklı bir tip olarak verilen Halide vasıtasıyla Türk Medeni Kanunu eleştirilmiştir. Halide, yeni kanunun boşanmayı güçleştirmesi nedeniyle erkeklerin evlilik kurumundan uzaklaştığını belirterek evliliğin yerini artık metresle yaşamının aldığı vurgular.

- Koca nereden bulunur, dedi, alıyorlar mı? ‘Halide Hanım metres oturalım, sonra nikâh ederiz’ diyorlar.(...) Elin itlerinin eğlencesi miyim? Biraz durduktan sonra,
- Kocaya varmadımsa, kabahat benim mi? Sen bunları çıkarana söyle.
- Neleri çıkarana, kız!
- İşte boşanma kalktı ya!
- E, boşanma kalktıysa, kötü mü oldu?
- Kötü oldu ya, herifler şimdi almıyorlar işte (Esendal, 2005, s. 37-38).

Utanmaz Adam (1934), *Şeytan İşi* (1933), *Çöl Gibi* (1938) adlı romanlarda ise Türk Medeni Kanunu’yla birlikte geçmişte keyfiliğe sebep olan evlenme, boşanma gibi eylemleri düzenleyen kaidelerin erkek egemen bir anlayıştan uzaklaşması ve eşitlikçi bir yapıya kavuşması olumlu bir gelişme olarak sunulmuştur.

Hüseyin Rahmi’nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında Avukat Növber Hanım, Türk Medeni Kanunu ile meydana gelen iyileşmeleri Osmanlı aile hukukunun zafiyetleri üzerinden yansıtır. Eskiden kadın hak ve hukukunun cinsiyetçi bir yaklaşımla ele alındığını ve bu durumun kadını erkeğin güdümüne soktuğunu belirtir.

- Bugüne kadar kanunlara hâkim olan erkekler kadın hukukunu kendi ellerinde tutmakta direnmekten vaz geçemediler. Kadın, insaniyetin yetimi gibi her vakit erkeğin vasilığı altında yaşadı. Evlenmeyi teklif etmek hakkı erkeğindi. Boşanmak keyfi erkeğindi. Kadın erkeğin emir eri idi. (...) Dinde, kanunda kadın hukukunun yeri olduğu söylenirdi, fakat hep bu söylenenler sözde kalırdı (Gürpınar, 1969, s. 308).

Hüseyin Rahmi'nin Cumhuriyet dönemini Hayriye Hanım'ın cahilliği, saflığı üzerinden toplumun batıl inançları bağlamında ele alan *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında ise Türk Medeni Kanunu'nun çok eşliliğe son vermesi 1926 öncesinin dezavantajlı zümresi olarak görülen kadınlar tarafından olumlu bir gelişme olarak görülür. Roman kahramanı Ayşe Hanım, kirliliği, dul komşusu Hayriye Hanım'ı üzerine kuma gelmeye namzet olarak görür ve endişelenir. Ancak yeni kanunun çok eşliliğe müsaade etmediğini öğrenerek endişesinin yersiz olduğunu anlar.

Ayşe Hanım (...) kocasının bu kadar hararetle dul komşu kadını müdafaa etmesindeki sebep neydi? Hayriye, Ayşe'den yaşça biraz da küçüktü. Acaba parası olduğu için mi kendi üzerine onunla evlenmek niyetinde miydi? Bu şüphesini oğlu Feyzî'ye açtı. Şimdiki kanunların buna müsait olmadıkları cevabını aldı (Gürpınar, 2017, s. 332).

Mebrure Sami Koray'ın geriye dönüşlerle II. Abdülhamit dönemine kadar uzanan; daha çok II. Meşrutiyet ve Millî Mücadele yıllarını Vedat Melih tarafından işgal edilen evli, bir çocuk sahibi Nihal'in yaşam öyküsü fonunda yansıtan *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanunla birlikte evlilik kurumunun keyfilikten kurtulmasına dikkat çekilmiştir. Vedat Melih Bey'in kadına bakışı verilirken ailesinin özellikle ağabeyinin bu husustaki siciline müracaat edilmiştir. Söz konusu şahıs otuz yaşında ölmesine rağmen başından tam on dört evlilik geçmiştir. Nihal bu şahıs üzerinden Türk Medeni Kanunu'yla birlikte keyfiliğe dönüşen nikâh anlayışının sona erdiğini belirtir. *"Bu garip illeti, ancak çok sonra, medenî nikâh geçirebildi, fakat alışık olduğu hareketli, heyecanlı, daha doğrusu gülünç hayattan ayrı kalışından mı olsa gerek, nedir, adamcağız genç yaşta, hastalandı ve öldü."* (Koray, 1938, s. 49).

Osmanlı Dönemi Talak ile Gerçekleşen Boşanma Hadiseleri

Osmanlı dönemini yansıtan Atatürk dönemi Türk romanında eşlerin evlilik bağı koparması devrin realitesine de uygun olarak ekseri erkeğin eşini boşaması şeklinde tezahür etmiştir. Şüphesiz bu durum Osmanlı hukukunun erkeğe herhangi bir kuruma başvurmaksızın, gerekçe ortaya koymaksızın eşini boşama imkânı vermesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tür boşanma şekli talak⁶ olarak adlandırılmaktadır. En yaygın boşanma şeklinin talakla

⁶ *"İslâm hukuku, kocaya mutlak talâk yetkisi tanımıştır. Prensipte olarak, karısını boşayan koca, onunla tekrar birleşebilir. Bu birleşme, cayılıbilir (talâkı rici) boşanma halinde, kanunî müddeti içinde olmak şartıyla yeniden bir nikâh akdine ihtiyaç olmaksızın gerçekleştirilebilir veya ayırıcı boşanma (Talâk-ı bâin) bahse*

gerçekleştirilenler olmasının bir nedeni de eşinden ayrılmak isteyen kadınların bu isteklerini erkeğin evinin nafakasını temin edememesi, kocalık vazifesini yerine getirmesine mani bir sağlık probleminin olması gibi sınırlı sebeplerle başvurabildikleri mahkeme kanalıyla gerçekleştirebilmeleridir. Erkeğin koşulsuz eşini boşama hakkına sahip olması dönem romanlarında keyfiliğe sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Söz konusu boşanmaların hemen hepsinin keyfi olduğu söylenemezse de birçoğu basit gerekçelere dayandırılmıştır. Günümüzde çok da yaygın olmamakla birlikte çeşitli şekillerde boşanmayı tetikleyecek hadiselerin temelini oluşturan “yeni eş arayışı” Atatürk dönemi Türk romanının en yaygın boşanma gerekçesi olmuştur. Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) ve Ercüment Ekrem’in *Gün Batarken* (1922) adlı romanlarında erkeğin ekonomik durumunun iyileşmesiyle yeni konumuna uygun eş isteği; Aka Gündüz’ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde ise kocanın ikbal kaygısıyla nüfuzlu bir aileden eş almak düşüncesi boşanma gerekçesi olmuştur.

Mithat Cemal Kuntay’ın Osmanlı Devleti’nin en bunalımlı dönemleri olan I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini devre göre ikbal ve sefalet yaşayan zümreleri ekseninde ele alan *Üç İstanbul* (1938) adlı romanı “büyük çıkar oyunları, siyasi entrikalar, bir türlü dinmeyen yükseliş ihtirasları ve çoğu kez kötülüğü erdem bilmiş roman kişileri” (İleri, 2015, s. 269) ile insan psikolojisini başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bireylerin en önemli kararı olması gereken evlilik ve boşanma gibi hadiseler de söz konusu başarılı tahliller neticesi romana dinamizm katmıştır. Kuntay, romanında Tevfik Hoca, Belkis ve Adnan vasıtasıyla ayrıntıya girmese de Osmanlı hukukuna uygun olarak boşanma hadiselerine yer vermiştir. “*Tevfik Hoca zengin olunca sarığımı attı. Fakat sarık kafalaşır, cübbe derileşir, insandan çıkmaz. (...) fesi; ‘Ben sarıktım!’, ceketi; ‘Ben cübbeydim!’ diye haykıyordu*” (Kuntay, 2017, s. 165) şeklinde de belirtildiği gibi ekonomik durumunun düzelmesiyle beraber sathı bir değişim geçiren Tevfik Hoca, sadece kendi karısını değil bütün Türk

konu ise, yeniden bir nikâh akdetmek suretiyle olabilir. Fakat koca boşandığı karısı ile her zaman yeniden evlenmek imkânına sahip değildir. Köle karısını üst üste iki defa; hür karısını da üç defa boşanmış olan koca, artık dilediği zaman bu kadınlarla tekrar evlenemez; evlenebilmesi için bazı şartların tahakkuku gerekir. Bunlar, kocası tarafından üçlü boşanma ile boşanmış olan kadının bir başkasıyla muteber bir şekilde evlenmesi ve bu evlenmenin talâk, fesih veya ölümlle ortadan kalkmış olmasıdır. Koca ile eski karısı arasında mevcut bu geçici yasağı ortadan kaldırımağa matuf muamelelere tahlil (helâl kılma) veya hülle adı verilir” (Cin, 1974, s. 115-116).

kadınlarını aile kurmaya layık görmez. Bu gerekçeyle olmalı karısını boşar. Genelev kadını olan Filariti ile evlenir.

Daha zengin olunca karısını bırakmıştı. Zaten bir zamandan beri Tevfik Hoca, Moiz ve Adnan'a 'Efendim (...) bizim kadınlarla aile kurulmaz. Avrupalı kadın olmalı!' Moiz bir gün Adnan'a koştı: 'Tevfik karıyı boşadı, Senin Samatyalı Filariti'yle evlendi. Meğer Avrupa Samatya'yımış' diyor, gülmekten katilyordu (Kuntay, 2017, s. 165).

Romanda verilmesi de boşanmanın erkek tarafından gerçekleştirilmesi devrin aile hukuku dikkate alındığına talakla olmalıdır.

Erçüment Ekrem'in I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisinde yansınan *Gün Batarken* (1922) adlı romanında hukuki süreç, II. Meşrutiyetin ilanıyla arkadaşlarının önceki devrin paşalarının koltuklarına oturup kızlarıyla evlenip "*istikbalin müsekkir zehirli tadını tattıkça, dağ başında kendilerine çizmiş oldukları gayeleri belli belirsiz ihmale*" (Talu, 1990, s. 6) başladıkları bir dönemde seciyesini bozmayan Hulki Bey'in I. Dünya Savaşı yıllarında harp zengini olmasıyla başlayan ahlaki zafiyetleri neticesi karısını boşamasıyla verilmiştir. Hulki Bey, Nevşehir ahz-ı asker şubesi reisiyken karısının zatürre olduğu bir dönemde evini rehin ettirdiği Sarraf Artin Ağa'ya borcunu ödemekte güçlük yaşar. Bu durumdan kurtulmak için maiyetinde çalışan Proromos'un yönlendirmesiyle askere gitmek istemeyen zenginlerden onların silahaltına alınmasını engelleyecek uydurma gerekçeler ihdas ederek rüşvet almaya başlar ve kısa zamanda epeyce para kazanarak İstanbul'a taşınır. Harbi Umumi'nin sağladığı çok da ahlaki olmayan ticaret anlayışı neticesi tam manasıyla harp zengini olur. Bu arada İzmaru adlı bir Rum kızıyla birlikte yaşamaya başlar. Rum kızının baskısıyla karısından boşanmaya karar verir. Osmanlı hukukunun boşanma hususundaki erkeğe sağladığı kolaylık sayesinde ona düşen sadece boşadığını söylemekten ve mihrini ödemekten ibarettir.

O gece kendi odasına gitmeden, doğru Sadberk Hanım'ın yanına girdi. (...) Hulki Bey sıkıntılı görünüyordu. Yarım ağzla bir 'safa bulduk' dedikten sonra (...)

— Anne dedi. Ben artık Hediye ile yaşayamayacağım. Ayrılmak mecburiyetindeyim. (...) Yarın sabah yahut ne zaman isterse buradan çıksın gitsin. Ben ona beğendiği bir ev tutayım. İnşallah kısmeti çıkıp da münasip bir kocaya varıncaya kadar ben kendisine bakarım. Nikâhı bin kuruştur, fakat ben insafsız bir adam değilim, bu gün bin kuruş para değildir. Ben ona bin lira vereyim. Ne yapayım kısmet bu kadarmış (Talu, 1990, s. 62).

Aka Gündüz'ün I. Dünya Savaşı'nın son yılları ile Millî Mücadele dönemini yansıtan *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde ise ikbal kaygısının boşanma nedeni olduğu görülmektedir. Romanda Gülöz, büyükbabasının yetiştirmelerinden bir defterdarla evlendirilir. Kocasını vazife icabı İstanbul'dan ayrılınca Gülöz, büyükbabasının yanında İstanbul'da kalır. Önce büyükbabası sonra da yaşlı teyzesi ölünce yalnız kalır ve eşinin yanına Kastamonu'ya gitmek için yola çıkar. Bu arada defterdar, gıyaben Gülöz'ü boşayıp siyasi nüfuzu olan Hacı Reşit Efendi'nin dul kızı Ümmügülüm'e nikâh kıymıştır. Her ne kadar defterdar ahlaklı bir tip olarak çizilmese de yazar onun böyle bir nüfuza olan ihtiyacını. “[f]ırkacılık memleketi kasıp kavuruyordu.(...) Azil, tart, hapis, o kadar ayağa düşmüştü ki..” (Aka Gündüz, 1933, s. 11) şeklinde devrin atmosferini yansıtarak verir. Çankırı'ya geldiğinde kocasıyla bir handa buluşan Gülöz'e defterdar o gece hiçbir şey söylemez. Karı kocalık hukuku bozulmamış gibi davranır. Ertesi gün Gülöz, gıyaben boşandığını öğrenince kocasına hadisenin gerekçesini sorarken kadını ikincil bir varlık haline getirdiği gerekçesiyle Osmanlı hukukuna da eleştiriler getirir.

Ben senin kadının değil miyim? Ben sana kadınlık etmeyecek kadar liyakatsiz miyim? (...) Yani bir imamın sözünün adına nikâh dedim, fakat hakikatte kasaptan biraz peşin, biraz veresiye para ile iyi bir parça et aldın. Kemirip yaladın, çiğnedin, ısırдың, bıktın, doydun, usandı, tiksindin, sonra gene bir mahalle muhtarının mührüyle fırlatıp attın, şimdi mihiri muacel diye etin bedelini ödüyorsun. (...) Beni hangi sebeplere istinaden boşadın? Bunu öğrenmek hakkımdır. Namussuzluk mu ettim?

— Asla

— Geçimsizlik mi ettim? (...) Ben kadını, ben satın alırım çığır, çöplüğe atılır kemik değilim (Aka Gündüz, 1933, s. 12-14).

Gülöz, boşanma hususundaki uygulamalardan hareketle Osmanlı hukukunun kadını istifade edilip atılacak bir varlık hâline getirdiği düşüncesini “*Kadını istekle alırsınız, iştahla yersiniz sonra bir (boşadım) kelimesiyle fırlatarak namusuna tecavüz edersiniz. Sonra adına kanunu ilahi dersiniz.*” (Aka Gündüz, 1933, s. 14) şeklinde ifade eder.

Bu dönem romanlarında yaygın olan boşanma gerekçelerinden biri de erkeklerin dış dünyayı tanıdıkça eşlerinden soğuması ve daha güzel kadınlarla evlenebilme istekleridir. Bu durum Şükufe Nihal'in *Çöl Güneşi* (1933), Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1923) adlı romanlarında kocanın çevreyi fark edışıyle eşten soğuması ve yeni arayışa girişmesi şeklinde verilir.

Şükufe Nihal'in II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet dönemine uzanan, Feriha, Zehra ve Müeyyet şahsında geleneksel yapı içerisinde her

bakımdan muhtaç hâle getirilen Türk kadınının dramını yansıtan *Çöl Güneşi* (1933) adlı romanında henüz çocuk yaşta evlendirilen Feriha'nın kocasından ayrılması münasebetiyle boşanma hadisesine yer verilir. Feriha henüz on üç yaşındayken okuldan alınarak nişanlanır. Nişanlısı tarafından iğfal edildiği için çocuk yaşta evlenir. Öyle ki Feriha evlendikten sonra arkadaşları ziyaretine gelince, odasının kapısını kilitleyerek onlarla oyunlar oynadıklarını ifade eder. “*Dolaptan bebeklerimi, oyuncaklarımı çıkarırdım, gizli gizli bebek oynardık. Sonra gene, evli hanımlığıma hâle gelmesin, onları kimse görmesin diye itina ile yerlerine saklardım.*” (Başar, 1933, s. 40). Kocası eğitim için Avrupa'ya gider. Üç yıl sonra yanında bir Fransız kızla dönünce Feriha sessiz sedasız boşandıklarını söyler. “*Nasıl sessiz sedasız, heyecansız evlendikse, gene öyle sessiz sedasız, heyecansız ayrıldık.*” (Başar, 1933, s. 43). Feriha'nın beyanından hareketle boşanma eyleminin talakla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira boşanma isteği Feriha'dan gelseydi, boşanma sebebi kocanın ikinci eş alması olacaktı ki bu durumda Osmanlı hukukunda kadının kocasından ayrılması için makbul bir gerekçe değildir.

Selahaddin Enis'in 1922 yılında *İleri* gazetesinde *Fitnat'ın Sergüzeştü* adıyla tefrika edilen, 1923 yılında kitap olarak yayımlanan *Zaniyeler* (1923) adlı romanında evlenerek eşinin memleketi Konya'ya yerleşen Fitnat'ın güzelliği ve şuhluğuyla oluşturduğu İstanbullu kadın imajı, taşra erkeklerini arayışa iter. İsmail iki yıl boyunca kendisine ve çocuklarına bakan Zehra'yı İstanbullu bir kadınla evlenmek umuduyla boşar.

Romanda verilmese de İsmail'in İstanbullu bir kadınla evlenme arzusunun temelinde de Fitnat olmalıdır. Güzelliği ile hem erkekler hem de kadınlar arasında cazibe merkezi hâline gelmesinin İsmail'in zihnindeki İstanbullu kadın imajının oluşumunda etkili olduğu düşünülmelidir. İsmail, devrin hukuki mevzuatının yani talakla erkeğin kadını gıyaben bile boşama imkânına sahip olmasının verdiği kolaylıkla eşi Zehra'yı nikâh parasını göndermek suretiyle boşar. “*Akşam üstüne doğru Emin Ağa geldi ve avucunda tuttuğu birkaç parayı kapının aralığından göstererek: İsmail (Zehra'nın kocası) gitti, hanımefendi!.. Nikâh parası olmak üzere bunu gönderdi...*” (Atabeyoğlu, 2011, s. 29).

Atatürk dönemi Türk romanında yukarıda da belirtildiği gibi maddi durumunun iyileşmesi kimi zaman kocayı yeni konumuna uygun eş arayışına iterken kimi zamanda Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında olduğu gibi kocanın maddi imkânlarını kaybetmesi boşanma gerekçesi olmuştur. Refik Halit Karay ise *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) adlı romanında karısına talip olan zengin

bir şahsiyetten maddi çıkar temin etmek karşılığında kocanın eşini boşamasına yer vermiştir.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Mütareke dönemiyle birlikte Adnan, servetini, itibarını kaybetmeye başlar. Bu dönemde eşinin kocalık vasfını ikbale endeksleyen Belkıs Hanım tıpkı ilk kocası Hüsrev gibi Adnan'dan da ayrılmak ister. Tek farkla boşanma isteği Belkıs'tan gelmiştir. Adnan ise eşinin isteğini yerine getirmiştir. Yani boşanma hadisesi talakla gerçekleşmiştir. “Çok terbiyeli boşandılar. Belkıs'ın lakaytlığı Adnan'ın kibriyle birleşti. Başkalarına rezalet olan boşanma vakası sessiz sedasız geçti.” (Kuntay, 2017, s. 165).

Refik Halit Karay ise II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri İstanbul'unu “*idari kadro, aile hayatı, eğlence anlayışı (...)* gelenek ve görenekler açısından mukayese ed(en)” (Şahin, 2017, s. 269) *İstanbul'un Bir Yüzü*⁷ (1920) adlı romanında kadının boşanma hususunda nesne olmaktan öte gidememesini eleştirerek bir harp zengininin ekonomik gücünü kullanarak ilgi duyduğu evli bir kadını kocasına boşatması hadisesine yer vermiştir. Harp zengini Mesut Efendi, İri Gözlü Ayşe'nin beş aylık evli kızına tutulur. Tüm harp zenginleri gibi para dışındaki edep, hayâ gibi değerlere itibar etmeksizin evli kadını kocasından ayırarak onunla evlenmek ister. Kadını ikna eden Mesut Efendi, biraz mücadele ile kadının uyanık, paragöz kocasıyla pazarlığa tutuşur. Koca, beş aylık masrafı olarak üç bin yedi yüz elli lira ister. İlk etapta anlaşma sağlanamayınca müzakere kesilse de bir süre sonra Mesut Efendi'nin adamları karşı tarafı üç bin liraya ikna eder ve kadının boş kâğıdı verilir.

Müzakere bittabi, kesildi. Herif: Siz bilirsiniz, dedi, bende kalsın. Elbette başka bir müşteri çıkar! (...) Biraz daha çekiştirdiler, üç bine indirdiler. Pazarlık uydu, bir gün yeni zevce tarafı eski zevce bir “çek” götürdü, sağ eline onu verdi, sol eliyle boş kâğıdını aldı (Karay, 2017, s. 95).

Türk romanında yaygın olarak görülen boşanma gerekçelerinden biri de aldatılmadır. Ercüment Ekrem Talu'nun *Şevketmeap* (1925) adlı romanında kocanın aldattığı karısını boşamak zorunda kalmasına yer verilirken, Hüseyin Rahmi'nin *Son Arzu* (1922) adlı romanında ise kadın tarafından aldatılma boşanma gerekçesi olmuştur.

Cumhuriyetin “*ulus inşa sürecinde Osmanlı geçmişinin karikatürleştirildiği romanlarla birlikte düşün(ülmesi)*” (Talu, 2018, s.

⁷ Refik Halit'in 1920'de *İstanbul'un İç Yüzü* adıyla yayımlanan romanı, 1939 yılı baskısında *İstanbul'un Bir Yüzü* adını alır (Şahin, 2017, s. 269).

15) gereken, “*Türklerin velinimet-i vatani, büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*” (Talu, 2018, s. 23) ithafıyla verilen *Şevketmeap* (1925) adlı romanın vaka zamanı her ne kadar net ifadelerle verilirse de “*Osmanlı'nın son döneminde geçtiği(...) Şevketmeap'ın Sultan Abdülhamit-i Sâni*” (Talu, 2018, s. 14) olduğu anlaşılmaktadır. Romanda *Şevketmeap*'ın kızı İsmihan Sultan'la Nazif Bey arasında boşanma hadisesi vuku bulur. Nazif Bey, *Şevketmeap*'ın kızı olan karısı İsmihan Sultan tarafından sevgilisi Dilfeza adlı carieyle aynı “*yatağın içinde(...)*” (Talu, 2018, s. 115) yakalanır. Bu esnada Sultan tarafından hakarete uğrayan Dilfeza'nın “[b]eni sen orospu ettin, sen! Senden örnek aldım. Koskoca bir sultan ta Tatavla'nın Rum evlerinde dostuyla buluştuktan sonra benim gibi halayık parçasına bir dostu kimse çok görmez.” (Talu, 2018, s. 116) şeklindeki söyleminden kendisinin de aldatıldığını anlayan Nazif Bey, ertesi gün “*Sultan'ı talakla boşamış, boş kağıdını da yollamış(tır).*” (Talu, 2018, s. 116). Burada dikkat çekici hususlardan biri de Osmanlı hanedanına mensup kadınların “tefviz-i talak” yani boşanma hakkına sahip olmalarının (Ayдын, 2018, s. 115) yazar tarafından dikkate alınmamasıdır.

Hüseyin Rahmi'nin çağının değer yargılarını benimsemeyen “*Yeni düşünceli insanın eski düzen içindeki mutsuzluğunu ve bunun aile kurumu üzerindeki olumsuz etkisini*” (Cevdet Kudret, 1988, s. 294) yansıtan *Son Arzu* (1922) adlı romanının mukaddime kısmındaki “[r]amazon gecelerinde sokak aralarında fingir fingir al name ver buseyle husul bulan izdivaçların sonu elbette böyle olur” (Gürpınar, 2012, s. 176) şeklindeki değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere zamane gençlerin evlilik kurumunun ciddiyetine vakıf olmadıkları Eşref Necdet ile Vicdan'ın hırs, intikam gibi duygularla hareket ederek boşanması üzerinden verilmiştir. Evliliklerinin birinci yılı sonunda kocası tarafından aldatıldığını anlayan Vicdan aynı yola başvurur. Olay anlaşılınca kendisine hesap soran Eşref Necdet'e “[s]enden gördüğüm numuneye imtisal ettim” (Gürpınar, 2012, s. 175-176) yanıtını verir. Her ne kadar romanda ayrılmayı kimin istediği alenen verilirse de talakın kocanın aldatılması üzerine vuku bulması boşanma talebinin Eşref Necdet Bey'den geldiğini düşündürür.

Zaniyeler (1923) adlı romanda “[y]akıp yıkmak için hep çıkıntılar ve yükseklikler ara(yan) Allah'ın İstanbul'a musallat ettiği bir afet(...)” (Atabeyoğlu, 2011, s. 15) olarak tasvir edilen Fıtnat, bilinçli, bilinçsiz; intihar, ölüm, boşanma gibi birçok felaketen müsebbibi olmuştur. Güzelliği ile dikkat çeken Fıtnat'ın evlenerek yerleştiği Konya'da erkekler için arzulanan, kadınlar için özenilen bir varlık hâline gelmesi neticesi karısının ona benzemesi endişesiyle onunla görüşmesini istemeyen Niyazi Bey kendisini dinlemeyen eşi Nebile'yi boşar.

Kocasını benim bulunduğum eğlencilere katılmaması için Nebile'ye ısrar etmiş; o da dinlememiş, bunun üzerine bir ağız patirtısından ve bir süre saç saça baş başa el şakasından sonra ayrılmışlar (Atabeyoğlu, 2011, s. 29).

Mahmut Yesari'nin *Pervin Abla* (1927) adlı eserinde Çanakkale Savaşı dönüşü İstanbul'a gelen Muzaffer, kendisini aramadığı için kırıldığı arkadaşı Nahit Refik'ten beklendiğine dair bir telgraf alınca öfkeyle yazıhanesine gider. Muzaffer'in zenginleştiğe çevresinden koptuğu suçlamasında bulunması Nahit Refik'in hayatını altüst etmiştir. Artık kabul salonu misafirlere kapanmaya başlamış, karısının her şeyine karışmaya, her şeyini lüks bulmaya başlamıştır. Böylece Nahit Refik'in örselenen evliliği bitme noktasına gelir. Ayrı yaşadıkları bir dönemde Nihat Refik karısı Behin'e yazdığı mektupta gerekçesini belirterek kendisini boşadığını, ilgili evrakı adliye kâtipliğine teslim ettiğini bildirir.

Biz, birbirimizden kavga, döğüşle ayrılmış değiliz! Bunda mizaçlarımızdan başka mesul göremiyorum. Benim yüzümden sıkıntı çekmeni istemem. Evvela apartmanda sana ait olan şeyler, bilakaydû şart senindir. Nikâhını kâtip adle teslim ettim, istediğin zaman müracaat edebilirsin. Bundan başka tazminat olarak teknil eşyasıyla apartmanı da sana veriyorum (Yesari, 1966, s. 288).

Refik Halit'in *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) adlı romanında yer alan bir başka boşanma vakası da Basralı zengin bir adamla evlenen ve her türlü arzusu karşılanmasına rağmen kocasına huzur vermeyen Seniha Hanım vesilesiyle verilmiştir. Seniha Hanım evden kovulduktan sonra kocası tarafından gıyaben boşanmış ve ilgili evrak kendisine gönderilmiştir. "Git herif, zebella herif!" diye bağırırken her zamanki gibi uslu, uslu muti ve esir dışarı çıkacağına soba maşasını kapıyor, kadını bir temiz dövüyor, sonra adamlarına tutturup kapıdan attırıyor, arkasından boş kâğıdını da gönderiyor." (Karay, 2017, s. 167).

Yaygın olarak görülmemekle birlikte gerçekleşen boşanma nedenlerinden biri de ailenin onay vermediği evliliği sona erdirmek için erkeği ayrılmaya mecbur etmeleri şeklinde ortaya çıkar. Reşat Nuri Güntekin'in Kenan ile Lamia'nın aşk öyküleri fonunda II. Meşrutiyet döneminin sosyal meselelerine temas eden *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında "günden güne daha derin bir sefalete" (Güntekin, Tarihsiz a, s. 21) düşen ailesinin geçimini sağlamak için hırsızlık yapan ve hapse giren Nail Bey, karısını ve çocuklarını kayınbiraderi Saip Bey'e gönderir. Saip Bey, bir mektupla kardeşini boşaması koşuluyla ailenin geçimini üstleneceğini bildirir.

Saip Bey, Melek'e cevap vermemiş, doğrudan doğruya Nail'e mektup yazmıştı: 'Bu iste bir cürüm ve günah varsa size aittir. Kardeşimizi baba ocağına kabule hazırız. Ancak bize sizinle hiç bir alakası kalmadığına dair resmî ve ser'î talâkname ibraz etmesi lâzımdır (Güntekin, Tarihsiz a, s. 22).

Romana yansımaya da Melek Hanım'ın kardeşinin yanına yerleşmesinden boşanmanın gerçekleştiği anlaşılır. Burada eşlerin dışındaki bir güç tarafından boşanmanın istenmesi, Nail Bey'in eşinin ve çocuklarının hayatını idame ettirecek bir ortama kavuşmaları için evliliği sona erdirmesi dikkat çekicidir.

Sıtkı Şükrü Pamirtan ise bir öfke neticesi talakî selâseyle boşanan eşe tekrar nikâh kıymak için kadının başka bir evlilik yapması zorunluluğunu eleştirmiştir. Pamirtan'ın "1880-1923 yılına kadar, Anadolu'da inliyen Türk köylüsünün yaşa(mını)" (Pamirtan, 1938, s. 2) yansıttığı belirtilen *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında II. Abdülhamit döneminde Tepe Köylü Hacı Dayı'nın karısı Fatma Hanım'ı talakî selâse ile boşaması hadisesi münasebetiyle şeri hukuk eleştirisi yapılmıştır. Hacı Dayı bir ramazan günü oğlu Hasan'ın kuyuya düştüğünü öğrenir ve bu olaydan sorumlu tuttuğu karısı Fatma Hanım'ı öfkeye kapılarak talakî selâseyle boşar. Bu esnada Hacı Dayı'nın evinde hac arkadaşı olan Hacı Fettah Efendi misafirdir. Olumsuz bir tip olarak verilen ve "Fellahın taassubuna payan yoktur. O sanki din ve şeriat namına benim yuvama musallat olmuş bir yobazdı." (Pamirtan, 1938, s. 19) şeklinde tanımlanan Fettah Efendi "Ya hacı hepsi bitti, nikâh mafîş!" (Pamirtan, 1938, s. 19) ifadesiyle Hacı Dayı'nın karısını resmen boşadığını ilan eder. Talakî selâse ile boşadığı karısına tekrar nikâh kıymak isteyen Hacı'ya şeri kaide hatırlatılır. "Talâkîselâse ile boşadığımız hatunları, tekrar hariminize alabilmek için, bu gece onları nikâhla yabancı bir misafirin koynuna vereceğiz. Yarın sabah, o erkek boşadıktan sonra avratlarımızı tekrar size nikâh edeceğiz." (Pamirtan, 1938, s. 20). Hacı Dayı'nın karısı Fatma, Hacı Fettah'la nikâhlanır, köyde benzer durumda olan kadınlara da hülle nikâhı yapılır. "Hulle yapılarak başka bir erkeğin koynuna girmek, ona pek acı gel(diği)" (Pamirtan, 1938, s. 24) için Fatma Hanım sulfato içmek suretiyle intihar eder. Bu hadiseden çok müteessir olan Hacı Dayı'nın "[h]ay böyle şeriat olmaz olaydı." (Pamirtan, 1938, s. 25) şeklindeki söyleminden şeri kaidelere olan güvenini yitirdiği anlaşılır.

Osmanlı Dönemi Mahkemeye İntikal Eden Boşanmalar

Bilindiği üzere Osmanlı hukuk sistemi kocasından ayrılmak isteyen kadına mahkemeye başvurma hakkı vermiştir. Şayet kocanın hastalık gibi evliliği olumsuz etkileyecek sorunları varsa ya da koca

evinin geçimini temin edemiyorsa kadın mahkemeye başvurarak eşinden ayrılmak isteyebilir. Ancak kocanın karısını aldatması, ona şiddet uygulaması ya da kadının kocasını istememesi gibi nedenler boşanma gerekçesi olarak kabul görmemiştir. Buna rağmen Selahaddin Enis'in *Orta Malı* (1926) adlı romanında kadının aldatıldığı için boşanma davası açtığı görülür. Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında ise kocanın onur kırıcı davranışı, Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları*(1927) adlı romanında kadının kocası tarafından boşandığı hâlde boş evrakının verilmemesi, Mithat Cemal'in *Üç İstanbul*(1938) adlı romanında kocanın sosyal konumunu ve ekonomik gücünü kaybetmesi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1932) adlı romanında sevilmeyen saf kocanın kandırılarak zayı olan nikâhın tazelenmesi için mahkeme huzurunda boşanmak gerektiğine inandırılması, Mahmut Yesari'nin *Bağrı Yanık Ömer* (1930) adlı romanında çocuğun velayeti hususunda anlaşmaya varılamaması gibi nedenlerle boşanma hadiselerinin mahkemeye intikal ettiği görülmektedir.

“Beşeriyetin levsleri nâ-mütenâhidir. Bunu sert, cesur, pervâsız, bütün vuzûhuyla söylemek (...) asla ahlâksızlık değildir. Bilâkis kudretli bir ahlâk endişesinin verdiği yüksek ve ulvî bir cesaret ve fazilettir.” (Cevdet Kudret, 1981, s. 228) diyen ve bu nedenle toplumun çirkin yönlerine dikkat çeken Selahaddin Enis'in *Orta Malı* (1926) adlı romanı genel itibarıyla Mütareke dönemi İstanbul'unun sefahat hayatını Fikriye, Celile, Zertaç gibi fakirlikten ziyade, cinsi iştiaak neticesi kötü yola düşen kadınlar şahsında anlatır. Romanda boşanma mevzusu Hayriye Hanım'ın kendisini akrabası olarak tanıttığı kadınlarla aldatan ikinci kocası Nafiz Bey'den ayrılmasıyla verilir. “Bir gece kocasını bu dört kaşlı akrabazadelerden birisiyle fena ve çirkin bir vaziyette yakala(yan)” (Atabeyoğlu, 2017, s. 15) Hayriye Hanım, evliliği devam ettiremeyeceğini anlayarak ayrılmak için meşihat makamına başvurur.

Günlerce meşihat kapısında sürüklendi. Şahitler dinlendi, Nafiz Efendi'nin hayatı mahalleliden soruldu, imamdan istilam edildi, muhtardan istifsar olundu. Nihayet kavga gürültü, meşihatçı nikâhın feshine karar verildi (Atabeyoğlu, 2017, s. 15).

Halide Edip'in “yerli bir dekor içinde (II. Abdülhamit devrinin çok melez ve içten çok şarkılı havası ve dekoru) fantastik kahramanlarıyla kaybedilmemesi lazım gelen değerlerin ve yeni, kurtarıcı düşüncelerin sentezini veren güzel, romanesk tarafı bol bir geçmiş zaman rüyası(...)” (Tanpınar, 2015, s. 123) şeklinde tavsif edilen *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında Tefik ile Emine'nin boşanma hadisesine yer verilmiştir. Devrin toplumsal değerleriyle çok da barışık olmayan, Karagöz oynatan, zenne kılığına girerek sahneye

çikan ve bu nedenle Kız Tefvik olarak anılan Tefvik, koyu taassubuyla tanınan İmam Hacı İlhami Efendi'nin kendi iştiafına göre yetiştirdiği kızı Emine'yle evlenir ancak Emine'nin isteğiyle dayısından kalan dükkânı işletmeye başlayan, Karagöz oynamayı bırakan Tefvik'in bir süre sonra eski hâline dönmeye başlaması hatta arkadaşlarına karısının taklidini yapması Emine'nin evi terk etmesine neden olur. Hacı İlhami Efendi, kızı Emine'yi kocasından boşatmak için mahkemeye başvurur. Mahkemede Hacı İlhami Efendi'nin anlattıkları üzerine halkın tepkisini çeken Tefvik, karısını boşamak zorunda kalır. Boşanma hadisesi yargı kararıyla değil mecbur kalan Tefvik'in rızasıyla yani talakla gerçekleşir.

Kısmen Emine'nin zorundan, kısmen de Tefvik'e gazabından (...) talak için mahkemeye müracaat etti. Kadı huzurunda, mahkeme heyeti huzurunda, vaazlarını sönmük bırakan bir talakatla Emine'nin Tefvik'ten çektiklerini anlattı. Hiç, Hâkim Efendi, kendi helalini yar u ağyar nazarında bütün mahremiyetiyle teşhir eden Müslüman bir erkek görmüş müydü? Hâşâ... Görmemişti. Mahkemeyi dinleyenlerden, Tefvik'e tatlı saatler borçlu olanlar bile, İmam'ın sözlerinin tesiriyle Tefvik'e kızdılar. Tefvik, Emine'yi boşamaya mecbur oldu (Adivar, 2017, s. 28).

Aka Gündüz'ün geriye dönüşlerle II. Abdülhamit dönemine kadar uzanan daha çok II. Meşrutiyet sonrasını anlatan *Bu Toprağın Kızları* (1927) romanın Salon Kızı adlı bölümünün kahramanı Masume'nin annesinin boşanma hadisesine yer verilmiştir. Masume'nin annesi yaşlı bir esnafla evlendirilir. İlk kızı olduğu zaman evi terk ederek İrfan Paşa'nın konağına sütnine olarak girer. Kadın kocasına kendisini boşaması için haber gönderince "*Boşamam da boşamam! İlla yanına gelsin, yoksa itaat ilamı çıkartır, saçını başını çatır çatır yolarak getirtirim.*" (Aka Gündüz, 1974a, s. 42) şeklinde yanıt alır. Masume'nin annesi, İrfan Paşa'nın yönlendirmesi ile iki kadın bir erkekte oluşan üç şahitle kocasının kendisini boşadığı hâlde boş kağıdını vermediği gerekçesiyle mahkemeye başvurur.

—Efendim, dedim, beni lohusalığımda tam kırk beşinci gün boşadı. İnanmazsanız, kalfa hanımlara sorunuz.(...) Nazgül Kalfa dedi ki:

— O gün otururken bu efendi geldi ve karısına haykırdı. Senden bıktım artık! Benden bu saatten tez boş ol! Dedi (Aka Gündüz, 1974, s. 42).

Koca her ne kadar karısını boşamadığını söylese de kadı, karı kocanın boşanmasına karar verir. Masume'nin annesi vasıtasıyla yazar Osmanlı hukuk sisteminin zafiyetini ya da mesnetsiz kararlara ne derece açık olduğunu "[i]ki şahit olunca adam bile asarlarmış" (Aka Gündüz, 1974, s. 43) şeklinde yansıtır.

Mithat Cemal ise kadının yargı nezdinde kabul gören ekonomik durumun kötüleşmesi üzerine eşinden ayrılmak istemesinin örneğini sunar. *Üç İstanbul* (1938) adlı romanda II. Abdülhamit döneminin kudretli şahsiyetlerinden olan ve II. Meşrutiyet’le birlikte gözden düşen Erkânıharp Müşiri Kerim Paşa’nın kızı Belkıs, babasının kaderini paylaşan kocası Miralay Hüsrev’den mahkeme kanalıyla boşanır. Romanda boşanma isteğinin kimden geldiğine dair bir bilgi verilmez, ancak devrin hukuk anlayışı dikkate alındığında bu isteğin sadece mahkeme kanalıyla boşanma hakkına sahip olan Belkıs’ın tercihi olduğu anlaşılır. “*Bir müddet sonra, Adnan, talak içinde de Belkıs’ın avukatı oldu. Bahriye Miralay’ın Belkıs’ı boşamasına ilam aldı.*” (Kuntay, 2017, s. 165).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* (1932) adlı romanında erkek kahramanın kayıtsız şartsız tasarrufunda olan boşanma hakkını kullanmayarak, mahkemeye başvurması devrin mevzuatıyla çelişmiş gibi görünmekle beraber kendi haklarından bile bihaber olan halkın cehaleti yansıtılır. Romanda Ahmet Celal’in Milli Mücadele yıllarında yerleştiği köyün sakinlerinden Süleyman’ın karısı Cennet, asker kaçağı olduğu zannedilen bir şahsı evine alır. Kocası bu duruma itiraz edecek olunca Cennet evi terk etmekle tehdit ederek kendisine marazi derecede tutkun olan Süleyman’ı susturur. Ne var ki köyde konuyla ilgili dedikodular çıkmaya başlar. Ahmet Celal, söz konusu dedikoduları Mehmet Ali’nin annesi Zeynep Kadın’dan öğrenir.

— De... aha, Cennet’in nedir osu, dedi. Hem de yabanın biri kimse nereden geldiğini bilmiyor. Asker kaçağı imiş. On gündür Süleyman’ın evinde saklı. Karı kendi eliyle ona yemek pişirip vermiş. Gece de yatağına almırmış?

— Süleyman’ın gözü önünde mi?

—He ya, biri sağ böğründe, öbürü sol böğründe (Karaosmanoğlu, 2014. s. 56).

Köylüler bu rezalete son vermek için karısını boşayacağından ümidi kestikleri Süleyman’ın evine baskın yaparlar. Cennet’in cürmümeşhut halinde yakalandığını ve bu nedenle nikâhının düştüğünü iddia ederek çifti ayırırlar.

İşte bu yüzden, köylüler, bu rezalete bir son vermek için tek çareyi baskında buluyorlar. Hocaya sordular: Gözümüzle görürsek şer’an boş düşer mi? diye.

Hoca’Elbet’ demiş.

Bunun üstüne, bir gece, yatsı namazından sonra, köyün belli başlı adamları hep bir araya gelip Süleyman’ın evini bastılar. Köyün imamı da beraberlerinde idi. Hiçbir gürültü olmadı. (...) İmam Efendi clindeki çomakla üç defa vurdu. Ses çıkmadı. Bekir Çavuş:

Ülen Süleyman, biz geldik, aç kapıyı; diye ünledi. Gene ses yok. Azıcık beklediler. Sonra Memiş’in ağası aha şöyle omzunla kapıyı

dokunuverdi. Hep birden içeriye daldılar. (...) Odada bir bağırma çığırışma oldu. (...) Cennet Hanım, (...) dinsiz, imansızlar. İmam: Dinsiz de sensin, imansız da sensin. Haydi çık burdan. Gayri şer'an Süleyman'ın yanında kalamazsın, dedi (Karaosmanoğlu, 2014, s. 58).

Oysa İslam hukukunda zinanın tespiti oldukça güçtür. Her şeyden önce dört erkek şahidin cürmü fiilen görmesi esastır.

Zira Nisa Suresi'nin 15. ayetinde 'kadınlarınızdan zina edenlerin aleyhine dörd şahid getirin' denilmektedir. Zina fiilini gözleriyle görmüş olan (mükellef –tam ehliyetli-, hür, adil, basır –görüp anlayan-erkek) tanıkların, mahkemede –hâkim huzurunda- toplu olarak, aynı mecliste –oturumda- hep birlikte 'zina suçunun faillerini, iğnenin sürme kabına girdiği gibi, cinsel ilişkiye girerken gördüklerine dair' tanıklık etmeleri gerekmektedir. Tanık sayısında azalma olması, suçun sübut bulmasını önlediği gibi, zina fiilinin olduğuna ilişkin tanıklık edenlere de zina iftirası (kazf) suçunun cezası verilmesini beraberinde getirir (Osmanoğlu, 2008, s. 118).

Bu açık hükme rağmen imam, zina suçunun tespitinde zorunlu olan cürmümeşhut halinin gerçekleşmemesini ve söz konusu hal üzeri yakalanmış olsalar bile zina suçunun tespitinde karar merciinin mahkeme olduğunu dikkate almadan Cennet ile Süleyman'ın nikâhlarının düştüğüne kanaat etmiştir.

Mahmut Yesari ise boşanma durumunda çocuğun velayet meselesine dikkat çeker. Yesari'nin "yüzlerce yıl önceydi" (Yesari, 2016, s. 10) ifadesi ile Söğütçük efsanesi olarak verdiği *Bağrı Yanık Ömer* (1930) adlı romanında her ne kadar vakanın muhayyel bir zaman diliminde geçtiği belirtilse de boşanma hukuku, velayet kurumu gibi hususlar esas alındığında vaka zamanının Osmanlı Devleti'ni işaret ettiği bir gerçektir. Böyle muhayyel bir vaka zamanı olan eserin çalışma konusu olmasında şimdiye kadar incelenen romanlarda pek görülmeyen velayet sorununu ele alması ve boşanma sürecini doğrudan etkilemesi dikkate alınmıştır. Romanda Emine ile Bakır Efe'nin evlilik bağı oldukça örselenmiştir. Eşinden ayrılmak isteyen Bakır Efe'yi düşündüren tek şey Osmanlı aile hukukunda boşanmış ebeveynlerin çocuklarının velayetlerinin anne ya da babaya verilmesinde yaş kriteri getirilmesidir. Çocuk kız ise buluş çağına kadar, erkek ise yedi yaşına kadar masrafını babasının karşılaması koşuluyla bakımının anneye bırakılması esas alınmıştır. Bu durum hidâne olarak adlandırılmaktadır (Aydın, 2018, s. 132-133). Henüz yedi yaşına basmamış olan oğlu Ömer'i annesine bırakmak istemeyen Bakır Efe talak hakkını kullanarak karısı Emine'yi boşayamaz. "Emine'ye boş ol deyip onu kapı dışarı etmek kolaydı, ama Ömer daha beş yaşındaydı. Kadı, Ömer yedi yaşına gelene kadar onun Emine'de kalmasına karar verecekti." (Yesari, 2016, s. 18). Her ne

kadar romana yansımaya da Emine'nin boşanmak ve çocuğunun bakımını üstlenmek için mahkemeye başvurduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı hukukuna göre erkeğin karısını boşamak için mahkemeye başvurmasına gerek yoktur. Her iki tarafa çocuğun bakımını üstlenmek için direnince kadı, mahkeme sonuçlanıncaya kadar Ömer'in ikisinden de ayrı kalmasına karar verir. "*Kadı Kuran'a el basıp yemin ettirmişti. Mahkeme bitene, kadı hüküm verene kadar ne Emine ne de Bakır Efe, Ömer'i yanlarına almayacaklar, gece onunla bir dam altında kalmayacaklardı.*" (Yesari, 2016, s. 63). Bakır Efe ile Emine arasındaki boşanma ve hidane davasının iki yıl sürmesi kadının iki tarafla da ayrı ayrı husumetleri olmasına bağlanır. "*Ah, bana sor... Ben bilirim o kadı olacak Habip Molla'nın ne yılan olduğunu. Tekeli ağaları ile dost görüldüğüne bakma. İki taraftan da hıncını çıkarıyor. Davayı uzattıkça uzatmasından anlasana...*" (Yesari, 2016, s. 69). Dava iki yıl sonra kısmen sonuçlanır. Zaten Ömer yedi yaşına bastığı için hidane yani bakım için öngörülen müddet de sona ermektedir. Ömer doğrudan babasına kalmıştır. Böylece tartışma konusu olan husus sonuca bağlanmış olur. Kendi açısından sorun kalmadığı için Bakır Efe, Emine'nin boş kâğıdını verir (Yesari, 2016, s. 85).

Atatürk Dönemi Boşanma Davaları

Atatürk dönemini yansıtan romanlarda ise boşanma hadiseleri devrin mevzuatına uygun olarak 1926 yılına kadar olanlar şeri kaidelere göre 1926 sonrası bir zaman diliminde yer alanlar ise Medeni Kanun'a uygun olarak verilmiştir. Medeni Kanun öncesini yansıtan romanlarda yer alan boşanma hadiselerinin genel itibarıyla talak ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Vaka zamanı medeni kanun öncesine tekabül eden Burhan Cahit'in *Adam Sarrafi* (1929), Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim* (1925) adlı romanlarında Atatürk döneminde talakla gerçekleşen boşanma hadiseleri örneklenir.

Burhan Cahit'in 1925-1926 yıllarını yansıtan *Adam Sarrafi* (1929)⁸ adlı romanında ticaret hususunda oldukça başarılı bir tip

⁸ Burhan Cahit'in *Adam Sarrafi* (1929) adlı romanının kahramanı Tosun Beyin babasının dördüncü kadına nikâh kıydığı (Morkaya, 1934a, s. 5) bilgisinden hareketle 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunundan önceki bir dönemi kapsadığı anlaşılır. Romanda geçen "fakülte" kelimesi (Morkaya, 1934a, s. 78) 1911 yılına kadar şube olarak adlandırılan üniversite birimlerinin bu yıldan itibaren fakülte ismiyle de anılması (Arslan, 2007, s. 13) dikkate alınarak vaka zamanının 1911-1926 arası bir dönemi kapsadığı kesin olarak söylenebilir. Ayrıca vaka içerisinde Osmanlı tarihinin en sancılı dönemleri olan Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, İstanbul'un işgali gibi hadiselerle dair herhangi bir almetin yer almaması ve Tosun beyin şapka takması (Morkaya, 1934a, s. 5)

olarak verilmesine karşın bir o kadar da eğitimsiz, cahil olan Hobbatzade Tosun Bey, Bekir Paşa'nın iyi eğitilmiş, güzel kızı Lale ile evlenir. Ancak Hobbatzade, kız çocuklarında nadiren görülebilen bekâretsizlik problemine sahip olan Lale'nin iffetsiz bir kadın olduğuna kanaat eder. Aldatıldığını düşünerek evi terk eder. Lale bu durumu izzeti nefis meselesi hâline getirerek mahkemeye taşır. Doktor raporlarıyla Lale'nin bekâretsiz olmasının bir ilişki neticesi değil kız çocuklarında görülebilen bir sağlık problemi olduğu ispatlanmasına rağmen Hobbatzade mahkeme huzurunda karısını talakî selâse ile boşar.

Reis Bey dedi. Ben namuslu bir erkeğim, bir kadının iffetini anlamayacak kadar aptal değilim. (...) Dinlediğiniz raporlara siz itimat etseniz bile ben edemem. (...) Böyle işlerde rapor mapor tanımam. İşte huzurunuzda kendisini talakîselâse ile tatlik ediyorum (Morkaya,1934a, s. 80).

Hüseyin Rahmi'nin ahlaka mugayir görüldüğü için “1924 yılında *Son Telgraf gazetesinde tefrika edilirken*” (İleri, 2015, s. 169) yargılanmasına neden olan; Cumhuriyet'in ilk yıllarını, ahlaksızlık, sefahat, fakirlik gibi sorunlar etrafında yansıtan *Ben Deli miyim* (1925) adlı romanında tuzağa düşürülen Revan Hanım'ın kocası tarafından boşanması hadisesi yansıtılmıştır. Revan Hanım'ın kardeşi Sermet'i sefahat âlemine sokarak kendilerine bağlayan Kalender Nuri ile Şadan onun yardımıyla Haşmet Bey'e güzel karısını boşatmak ve Revan Hanım'ın Kalender'le evlenmesini sağlamak için tuzak kurarlar. Kalender bir gece gizlice köşke girerek uykuda olan Revan Hanım'ın yanına yatar ve Haşmet Bey'in onları o vaziyette yakalaması neticesi ortaya izahı güç bir durum çıkar.

Komiser gelir. Revan Hanım'ın, Kalender'in ve konaktan diğer birkaç kişinin ifadelerini alır. Olayı garipçe bulur. Ortada hırsızlık, yaralama, dövme gibi bir olay yok. Yalnız Kalender'in gizlice gece vakti konağa girdiği iddia olunuyor. Nasıl girdiği bilinmemekle beraber söz konusu kişi suç işledikten sonra kaçarken yakalanmamış. Arkasında ipekli geceliklerle hanımın koynunda tutulmuş. (...) Kocasının vicdanında en ağır bir hükümle boşanma felaketine uğra(r) (Gürpınar, 2018, s. 203).

Bugün oldukça yaygın olan ekonomik nedenli olmayan eşlerin geçimsizliğine dayanan boşanma hadisesi incelenen romanlarda da günümüzle kıyaslanmayacak kadar az olsa da yine de önemli gerekçelerden biri olarak ortaya çıkar. İncelenen eserlerde kıskançlık,

1925 yılında yürürlüğe giren şapka kanununun neticesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle romanın vaka zamanı olarak 1925-1926 arasında almakta bir sakınca olmasa gerek.

ruhi dönüşüm, eşini küçümseme gibi nedenlerin aile huzurunu bozduğu ve neticede boşanmaya neden olduğu görülmektedir.

4 Nisan 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu evlenme, boşanma, miras gibi meselelere getirdiği yeni yaklaşımlarla bir milat olmuştur. Laik karakterli olan İsviçre Medeni Kanunu'nun çok az değişiklikle iktibas edildiği söz konusu kanun vaka zamanı 4 Ekim 1926 sonrası bir dönemi kapsayan romanlarda, erkeğin karısını kayıtsız şartsız boşama imkânının elinden alması ve tıpkı kadınlar gibi eşlerinden ayrılmak için yeni kanunda itibar gören gerekçelere sahip olmak koşuluyla mahkemeye başvurma zorunluluğu getirmesi gibi kaideleri ele alınmıştır.

Medeni Kanun'un yürürlükte olduğu bir zaman dilimini yansıtan romanlarda en önemli boşanma gerekçesi eşlerden birinin diğerini aldatması olarak verilmiştir. Hüseyin Rahmi, aldatılan kocanın Medeni Kanuna göre karısını boşamak için mahkemeye başvurması zorunluluğunu vurgularken, Reşat Enis Aygen ise yanlış bir değerlendirmeyle kocasının cinsel istismarına maruz kalan kadının yeni kanun uyarınca boşanma hakkı olmadığını dile getirmiştir. İstismara maruz kalan kadın boşanma gerekçesi yaratmak için kocasını aldatma yoluna gitmiştir. Oysa bu durumu söz konusu kanunun eşlerden birinin kötü davranışa maruz kalmasını veya hakarete uğramasını boşanma gerekçesi sayan 130. maddesi⁹ kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Hüseyin Rahmi'nin Harf İnkılâbı yılları toplumunun çürüten taraflarını *"hayatta hile, şantaj, hırsızlık ve her türlü ahlâksızlıklarla başarıya ulaşan kimseler(in)"* (Kaygana, 2008, s. 360) müşahhas örneği olarak verilen Avnussalâh Bey şahsında yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında Vehbiye, çocukluk aşkı Salih Şekür'ün pirinç tüccarı olan amcası Hacı Ömer Bey ile evlenmek zorunda kalır. Ömer Bey ticaret için Mısır'a gittiği dönemde Salih Şekür ile Vehbiye arasındaki aşk tekrar filizlenir kadın hamile kalır. Hadise, Avnussalâh Bey'in işlettiği bin türlü entrika, sahtekârlıkla insanlardan para sızdırmaya çalışan Yaralı Gönüllere Teselli Yurdu'na intikal edince kurum Ömer Bey'e boşanması karşılığında fotoğrafını görerek çok beğendiği Afife Melek'le evlenebileceğini vaat eder çünkü yeni

⁹ 4 Nisan 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 130. maddesi *"Karı kocadan her biri, diğeri tarafından hayatına kasd edilmesi veya kendisine pek fena muamelede bulunulması sebebiyle boşanma davası ikame edebilir."* (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, Erişim Tarihi 15.11.2019) şeklindedir.

medeni kanun çok eşliliğe cevaz vermez, ayrıca Ömer Bey'in karısını boşayabilmesi için mahkemeye başvurması da gerekmektedir.

Nikâhlınızı bırakmadıkça başka bir kadınla nasıl evlenmek isteyebilirsiniz?

—Onu ben yüreğimden çıkardım. Bıraktım, gitti.

—Resmî muamelenin yapılması lâzım.

—Pekâlâ. Her ne yapılacaksa yapmaya hazırım (Gürpınar, 1969, s. 271).

Sonraki bölümde Ömer Efendi'nin Vehbiye Hanım'dan ayrılması mahkeme sürecine yer verilmeden “[b]oşanma işi olur, biter.” (Gürpınar, 1969, s. 271) şeklinde yansıtılır.

Reşat Enis Aygen'in Cumhuriyetin ilk yıllarını fakirlik, patron-işçi ilişkisi, kadının cinselliğin nesnesi olarak görülmesi, fuhuş gibi problemler ekseninde yansıtan *Afrodit* *Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında boşanma hadisesi, adliyede gece bekçiliği yapan, fakir bir babanın kızı olan Melek ve cinsi sapık olarak tavsif edilen kocası vesilesiyle verilmiştir. Kız muallim mektebinde öğrenciyken ekonomik problemler nedeniyle okuldan alınarak bir tapu memuru ile evlenen Melek, kocasının “*bir orospu(nun) bile*” (Aygen, 2013, s. 56) katlanamayacağı sapıklıklarına tahammül edemez hâle gelince avukata başvurarak boşanmak hususunda yardım ister. Avukat, kocanın evin geçimini temin etmemesi, kadına şiddet uygulaması ve kocalık görevini yerine getiremeyecek bir hastalığa sahip olması dışında kalan nedenlerin medeni kanuna göre boşanma gerekçesi sayılamayacağını belirtir.

Kadımın kocan ekmeğini getiriyor mu?

—Evet.

—Seni dövdüğü vaki mi?

—Hayır.

—Alkolik midir?

—İçer... Fakat, sarhoşluğunu görmedim.

—Ben de içerim; her erkek içer... Hasta masta değil a? Ademi iktidar filan gibi bir şey...

—Hayır.

—Boşanmak istiyorsun âlâ... Amma mahkeme bir sebep soracak! Ne diyeceğiz? (Aygen, 2013, s. 57).

Melek, kocasının cinsi sapıklıkları nedeniyle boşanmak istediğini söyleyince avukat, medeni kanunda böyle bir suç olmadığından bahseder. Oysa 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nun 130. maddesinde yer alan “[e]şlerden biri ötekinin hayatına kasd eder veya ona karşı pek kötü davranır veya ağır hakarete bulunursa, öteki eş boşanma dâvası açabilir.” (Akıntürk, Erişim Tarihi: 30.08.2019, s. 48) şeklindeki açık hüküm kapsamında

Melek'in kocasının cinsel istismarına maruz kaldığı için boşanma davası açabilmesi gerekirdi. Bu nedenle avukatın söz konusu gerekçeyle boşanma davası açamayacağını belirtmesi tarihî gerçeklikle uyumsuz. Avukat, kocasının istismarından kurtulmak isteyen Melek'e onu aldatmasını ve cürmümeşhut halinde yakalanmasını bu gerekçeyle kocası tarafından boşanacağını belirtir. Bunun üzerine Melek, Madam Erifilli adlı fuhuş taciri kadının evinde tanımadığı bir hovarda ile randevu ayarlar. Kocasına da imzasız bir mektup göndererek kendisini ihbar eder. Neticede cürmümeşhut halinde yakalanan Melek kocası tarafından boşanır. "*Saat tam 23'te madam Erifilli'nin evinde kıyametler koptu. Yetişenler öfkeli kocanın elinden Meleği ve patlak gözülü zamparayı güç kurtardılar. Hemen boşandılar.*" (Aygen, 2013, s. 60). Boşanma hadisesine dair mahkeme süreci romana yansımaz.

1926 yılı öncesinde kadın için boşanmak amacıyla mahkemeye başvurma sebebi sayılmayan eşlerin ruhi uyumsuzluğunun Türk Medeni Kanunu'yla boşanma gerekçesi olarak kabul edilmesi Burhan Cahit, Reşat Nuri ve Yakup Kadri tarafından ele alınmıştır. Burhan Cahit Morkaya'nın Cumhuriyet dönemini yansıtan *Sevenler Yolu* (1937)¹⁰ adlı romanında ticaretle uğraşan Ahmet Melih'in on sekiz yıllık eşi Nermin Hanım, kocası tarafından sevicelecek bir kadından ziyade alışkanlık olarak görülmeye başladığını ya da birbirlerine verecek bir şeyleri kalmadığını anlayınca boşanma kararıyla evini terk eder. Avukat Rıza Sedat, hanımefendinin gerekçesini Ahmet Melih'e "[d]ediği şu: *Daha doğrusu garip bir felsefe. Erkekle kadını birbirine bağlayan münasebetler tabii olarak zamanla gevşiyormuş. Hızlarını hararetlerini kaybeden münasebetleri sürüklemeye çalışmak manasızmış. Bu bağların çözüldüğünü bu ilk duyguların gevşediğini anlayanlar için ayrılmaktan tabii bir şey olamazmış.*" (Morkaya, 1937, s. 53-54) şeklinde izah eder. Nermin Hanım, kocası Ahmet Melih'in samimi arkadaşlarından Avukat Rıza Sedat'a başvurarak eşinden ayrılmak istediğini belirtir ve kendisinin vekili olmasını ister. Okur bu durumu Avukat Rıza Sedat'ın Ahmet Melih'e verdiği malumattan öğrenir. "*Nermin Melih hanımefendi dönmemek azm ile verdiği bu kararı neticelendirmek için beni vekil yapmak istedi.*" (Morkaya, 1937, s. 59). Ancak Rıza Sedat, meslek etiğinden ziyade arkadaş hukukunu dikkate alarak bu teklifi reddeder. "*Eski bir aile*

¹⁰Bu romanın vaka zamanı, kadının boşanma davası açabilmesi, boşanmaya taraf olan kocanın da Osmanlı hukuku çerçevesinde mahkemeye başvurmaksızın boşanamaması gibi sebeplerden ötürü romanın yayın tarihi o dönemde yürürlükte olduğu anlaşılan 1926 Medeni Kanun hükümlerinin geçerli olduğunun yukarıda bahsi geçen sebeplerden ötürü anlaşılması neticesi 1926-1937 tarihleri arasındaki bir dönemi kapsadığı anlaşılmaktadır.

dostunuz olduğum için böyle bir vazifeyi kabul etmeme imkan yoktur." (Morkaya, 1937, s. 59). Rıza Sedat, davayı kabul etmeyince Nermin Hanım davavekili olarak Şevket Fazıl'ı tayin eder. Şevket Fazıl müvekkilinin kararı doğrultusunda Hukuk Mahkemesine¹¹ başvurur. Ahmet Melih'e davanın seyri hakkında bilgi veren Avukat Rıza Sedat, Nermin Hanım'ın gerekçesinin mahkeme tarafından acilen boşanmayı gerektirecek nitelikte olarak görülmediği için davanın benzer durumlardaki evlilikleri kurtarmak için tarafların kararını gözden geçirmelerini sağlayacak olan Sulh Mahkemesine intikal edeceğini ve mahkemenin de tarafları barıştırma çabasına girişeceğini yani boşanmanın hemen gerçekleşmeyeceğini belirtir (Morkaya, 1937, s. 80-81).

Dava, Rıza Sedat'ın öngörüsüne uygun olarak sulh mahkemesine intikal eder. Mahkeme tarafları dinlemek için davet eder. Oturum başladığı zaman öncelikle dava arzuhalı okunur. Sulh hâkimi, Nermin Hanım'a "[i]stidanz bir maddeye istinad etmiyor. Hâlbuki ayrılma için muayyen sebepler olmak lazımdır. Mahkeme bunları öğrenmedikçe esasa giremez." (Morkaya, 1937, s. 84) diyerek boşanmayı gerektirecek başka bir durumun olup olmadığını anlamaya çalışır ancak Nermin Hanım başka bir gerçekçe sunmaksızın kararında ısrar eder. Hâkim, Ahmet Melih'e konuyla ilgili görüşünü sorunca davalı bu durumun eşinin isteği olduğunu kendisinin de eşinin kararını onayladığını söyler. Hâkim kararın çarşamba günü açıklanacağını belirterek celseyi kapatır (Morkaya, 1937, s. 84-85). Rıza Sedat, Ahmet Melih'e kararı "[d]avanız sekiz ay tehir edildi. Sekiz ay içerisinde barışmazsanız o zaman çaresine bakılacak!" (Morkaya, 1937, s. 90) şeklinde açıklar. Ahmed Melih mahkemenin sekiz aylık bir süre vermesinin manasızlığını belirtince Avukat Rıza Sedat, mahkeme kararının gerekçesini açıklar.

Karı koca birbirinden ayrılmak istediği hâlde kanun neden müsaade vermiyor diye kızılıyorsunuz. Düşünmüyorsunuz ki kanun yalnız karı koca değil, onların münasebetlerinden doğan çocukları ve bu münasebetlerin ayırdığı maddi kıymetleri de düşünür.(...) Mesela Ahmed Melihle Nermin hanımefendinin davasını ele alın. Hâkim bu izdivacı bozmak için acele etmiş olsa, yani kanun buna müsaade etse derhal ayrılmış olsalar ne olurdu? ... Nermin Hanımefendi gebe ise!
... Bu vaziyette kanuni vaziyet derhal değişir. Ortaya bir çocuk ve

¹¹"Kanunda başka mercii gösterilmemiş olan hukuk ve ticaret davalarını tetkik eden adliye mahkemeleri. Vazifeleri kanunla tahdid edilmiş "sulh hukuk mahkemeleri" ile "asliye hukuk mahkemesi" nevlere vardır. Yalnız olarak kullanıldığı zaman "asliye hukuk mahkemesi" anlaşılır. Asliye hukuk mahkemesi tek hâkimle kurulmuşsa buna (hukuk hakimliği) de denilmektedir." (Türk Hukuk Lügati, s. 132).

buunla beraber bir de miras meselesi çıkar. İşte kanun Nermin hanımın yahud Ahmet Melih'in keyfini arzusunu değil o ihtimal dahilinde olan çocuğun hakkını düşünür (Morkaya, 1937, s. 92-93).

Neticede sekiz aylık süre dolmadan Nermin Hanım ile Ahmed Melih boşanmaktan vazgeçerler. Böylece okur mahkeme kararının ne denli isabetli olduğunu görme imkânı bulur.

Reşat Nuri'nin 1926 sonrasını, evlilik, gurur ve siyasi mücadeleler ekseninde yansıtan *Eski Hastalık* (1938) adlı romanında Yusuf ile Züleyha her aile içerisinde yaşanabilecek basit sorunlar yüzünden ayrılmaya karar verirler. Ceyhan'da boşanma davası açarlar. Hâkim boşanma kararının gerekçesini yeterli bulmadığı için 17.02.1926 tarihli Türk Medeni Kanunu uyarınca tarafların bir yıl ayrı kalmasına hükmeder. Hâkim,

— Birbirinize edilmiş hakaretiniz var mı? (...) Züleyha (...)

— Huzurunuzda artık birbirimizi istemediğimizi söylemekten büyük bir hakaret olur mu? Dedî. Hâkim daha fazla ısrar etmedi. Taleplerini kabul ediyordu. (...) Yalnız kanunî müddeti doldurmak için bir sene beklemek lazımdı (Güntekin, Tarihsiz b, s.134).

Mahkeme başvurusundan sonra Züleyha İstanbul'a gider. Orada genç bir erkekle otomobil gezintisine çıktıkları zaman kaza yapar, hastaneye kaldırılır ve bu arada olay gazeteye yansıyınca söz konusu haberlerden hareketle aldatıldığını düşünen Yusuf yine de karısını yalnız bırakmaz. Onu alıp memleketine götür. Kanunî müddet dolunca da resmen boşanmış olurlar. Mahkeme ayrıca Medeni Kanununun 143. maddesi uyarınca davacı olan Züleyha'ya tazminat ödenmesine karar verir. "*Medeni Kanun karı koca arasında bir nevi mal ve para ortaklığı tanıyordu. Şikâyetçinin Züleyha olması dolayısıyla mahkeme ayrıca Yusuf'u tazminata da mahkûm etmiştir.*" (Güntekin, Tarihsiz b, s. 233).

Yakup Kadri'nin Millî Mücadele'nin idealist kadrosunun Cumhuriyet döneminde maddî kıymetler önünde değer yitimine uğramasını eleştirdiği, son bölümünün basılma zamanından sonraya sarkmasıyla ütopyik bir mahiyet kazanan *Ankara* (1934) adlı romanında Türk Medeni Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir dönemde Hakkı Bey ve Selma Hanım'ın boşanma davasına yer verilmiştir. Selma Hanım Millî Mücadele'nin idealist, cesur bir zabiti olarak gördüğü Binbaşı Hakkı Bey'le ikinci evliliğini yapar ancak huzur döneminin verdiği rehavetle olsa gerek Hakkı Bey her geçen gün maddî kıymetler karşısında değer yitimine uğrar. Bu durum Selma Hanım'ı kocasından soğutmaya başlar. Neticede Selma Hanım ayrılma kararı alır. Yeni

düzenin kendisine verdiği imkânlarla kocasıyla müşterek boşanma davası açtıkları görülmektedir (Karaosmanoğlu, 2002, s. 157-158).

SONUÇ

Atatürk dönemi Türk romanında özellikle boşanma hadiseleri vesilesiyle kadının kanun önündeki yeri sorgulanmıştır. Söz konusu romanlar yeni sistemin yerleşmesi amacıyla eskinin zaaflarının ön plana çıkarıldığı bir dönemde yazıldığı için bu anlayışı görev telakki eden bazı yazarların zaman zaman mübalağalı değerlendirmelerini yansıtmıştır. Bahsi geçen dönem romanlarında her ne kadar abartılı örneklemeler sunulsa da bazı İslamcıların, Türkçülerin ve Batıcıların da belirttiği gibi Osmanlı hukukunda kadının hak ve hürriyet anlamında erkeklerin oldukça gerisinde kaldığı da bir gerçektir. Dönem romanlarında da bu durum birçok cepheden ele alınarak değerlendirilmiştir. Özellikle Osmanlı hukuk sistemi erkeğe çok eşlilik, kayıtsız şartsız eşini boşama imkânı tanımına karşın kocasından ayrılmak isteyen kadının eşinin geçimini temin edememesi, kocalık vazifesini yerine getirmesine engel olacak sağlık sorunu olması gibi sınırlı sebeplerle mahkemeye başvurma hakkının olması açısından eleştirilmiştir.

Osmanlı dönemini yansıtan romanlar incelendiğinde söz konusu eleştirilerin erkeklerin eşlerini koşulsuz boşama imkânına sahip olmasına odaklandığı, bunun da kimi zaman sosyoekonomik durumun iyileşmesiyle ya da çevreyi fark edişle yeni arayışa girme, ikbal kaygısı, öfke ile verilen anlık karar gibi keyfi sayılabilecek sebeplerle örneklediği görülmektedir. Bu durum söz konusu dönemi yansıtan eserlerde meydana gelen yirmi boşanma hadisesinin on yedisinin talakla, sadece üçünün mahkeme kararıyla sonuçlanmasıyla örneklendirilmiştir. Netice olarak dönem romanlarında Osmanlı hukukunun aldatılma, fiziksel ve sözlü taciz gibi onur kırıcı davranışlara maruz kalan kadını koruyamadığı, yine kocanın sebepli ya da sebepsiz olarak boşanma hakkına sahip olmasının eşi güvencesiz bıraktığı sık sık vurgulanarak bu durumun kadını ikincil bir varlık haline getirdiği belirtilmiştir.

Atatürk dönemi, genel itibarıyla romanların oluş süreçlerine denk geldiği için vaka zamanı olarak çok fazla tercih edilmemiştir. Buna rağmen incelenen eserlerde 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu çeşitli cephelerden değerlendirilmiştir. Genelde cahil, karikatürize tipler olarak sunulan erkekler tarafından çok eşliliğe cevaz vermemesi, kadının özel durumları, erken yaşlanması gibi gerekçelere sığınarak eleştirilmiştir. Kadınlara ise keyfiliğe son veren söz konusu kanunla hukuk önünde kadını erkeğin eşit hale getirilmesini memnuniyetle karşılamışlardır. Sadece Memduh Şevket

Esendal ise *Ayaşlı ile Kiracıları* adlı romanında boşanmanın katı kaidelere bağlanması nedeniyle erkeklerin evlenmeye yanaşmaması, eş yerine metresi tercih etmeye başlamaları söz konusu kanunun zafiyeti olarak verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H. E. (2017). *Sinekli bakkal*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Aka Gündüz (1933). *Onların romanı*. İstanbul: Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz (1974). *Bu toprağın kızları*. İstanbul: Toket Yayınları.
- Aka Gündüz (Tarihsiz). *Aysel bir Anadolu hikâyesi*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Akıntürk T. (1971). *Türk Medeni Kanununun evlilik hukukuna ilişkin hükümlerinde yapılması öngörülen değişiklikler*. Erişim tarihi: 30.08.2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/317/3092.pdf>.
- Arslan, A. (2007). Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi'nin kurulması ve ilk meclis zabıtları (1911-1912). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 (13) , 9-36.
- Atabeyoğlu, S. E. (2011). *Zaniyeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atabeyoğlu, S. E. (2016). *Ayarı bozuklar*. Konya: Palet Yayınları.
- Atabeyoğlu, S. E. (2017a). *Endam aynası*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Atabeyoğlu, S. E. (2017b). *Orta malı*. İstanbul: Küy Yayınları.
- Aydın Yılmaz, E. S. (2015). *Kadın hareketinde yeni bir ivme: toplumsal cinsiyet adaleti*. Erişim Tarihi: 12.11.2020, <http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/a-new-momentum-gender-justice-in-the-womens-movement-winter-2015-tr.pdf>.
- Aydın, M. Â. (2018). *Osmanlı aile hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aygen, R. E. (2013). *Afrodite buhurdanında bir kadın*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Başar, Ş. N. (1933). *Çöl güneşi*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Benice, E. İ. (1933), *On yılın romanı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Berkes, N. (2015). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Büyükkavas Kuran, Ş. (2018). *Peyami Safa'nın insanları*. İstanbul: Ötügen Yayınevi.

- Cevdet Kudret (1978). *Türk edebiyatında hikâye ve roman*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Cin, H. (1974). *İslâm ve Osmanlı hukukunda evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çetişli, İ. (1989). *Memduh Şevket Esendal - insan ve eser*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Demir, H. (2013). Fatma Aliye Hanım'ın çerçevesinden kadın haklarının sınırları. *Turkish Studies*, 8(9), 1059-1068.
- Eken, C. (2020). *Atatürk dönemi Türk romanında adli süreçler ve mahkemelerin işleyişi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ertem, S. (1935). *Düşkünler*. İstanbul: Resimli Ay Basımevi.
- Esendal, M. Ş. (2005). *Ayaşlı ile kiraçları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Güntekin, R. N. (Tarihsiz a). *Dudaktan kalbe*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (Tarihsiz b). *Eski hastalık*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1969). *Utanmaz adam*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1982). *Kokotlar mektebi*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (2012). *Son arzu, evlere şenlik kaynanam nasıl kudurdu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2017). *Şeytan işi*. İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2018). *Ben deli miyim?*. İstanbul: Küy Yayınları.
- İleri, S. (2015). *Edebiyatımızda sevdiğim romanlar kılavuzu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2002). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2014). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (2017). *İstanbul'un bir yüzü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Koray, M. S. (1936). *Çöl gibi*. İstanbul: İkbâl Kitabevi.
- Kuntay, M. C. (2017). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını.
- Merrill, F. E. (2018). Edebiyat sosyolojisi. *Edebiyat sosyolojisi* (Alver, K., Ed.) (131-142). Ankara: Hece Yayınları.

- Morkaya, B. C. (1932). *Köy hekimi*. İstanbul: İkalb Kitaphanesi.
- Morkaya, B. C. (1934a). *Adam sarrafi*. İstanbul: Burhan Cahit ve Şürekası Matbaası.
- Morkaya, B. C. (1934b). *Dünkülerin romanı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Morkaya, B. C. (1937). *Sevenler yolu*. İstanbul: İnkılâb Kitabevi.
- Osmanoğlu, C. (2008). Klasik Osmanlı hukukunda zina suçu ve cezası. *İÜHF*, LXVI(1), 109-178.
- Pamirtan, S. Ş. (1938). *Toprak mahkûmları*. İzmir: Meşher Basımevi.
- Polat, F. ve Gündüz D. (2016). Muhafazakârlık ve feminizm kıskacında bir isim: Fatma Aliye Hanım. *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 185-206.
- Şahin, V. (2017). Refik Halit Karay'ın 'İstanbul'un bir yüzü' romanında yapı. *Researcher Social Science Studies*, 5(8), 266-292.
- Talu, E. E. (1990). *Gün batarken*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Talu, E. E. (2018). *Şevketmeap*. İstanbul: Küy Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2015). *Edebiyat üzerine makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taş, E. (2018). Kabul sürecinde Türk Medeni Kanunu'na yönelik bazı eleştiriler. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 649-670.
- Türk Ceza Kanununun yürürlükten kaldırılmış hükümleri*. Erişim tarihi: 15.11. 2019, <https://www.mevzuat.gov.tr>, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat/metin/5.3.765.pdf>.
- Türk hukuk lûgatı* (1991). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Yesari, M. (1966). *Pervin abla*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Yesari, M. (2016). *Bağrı yanık Ömer*. Ankara: Yason Yayınları.
- Ziya Gökalp (1999). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: MEB Yayınevi.